

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Fredrik Zenngård

Nödvärn

Rätten till självförsvar

Tillämpade studier
Jur-kand programmet
30 poäng

Handledare
Universitetslektor Gösta Westerlund

Ämnesområde
Straffrätt

Vårterminen 2011

Innehållsförteckning

FÖRKORTNINGAR	4
1. INLEDNING	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte.....	5
1.3 Frågeställningar.....	5
1.4 Metod.....	5
1.5 Avgränsning	5
2. HISTORISK ÖVERSIKT	6
3. EN GÄRNINGSTRAFFBARHET	7
3.1 Formellt brottsbegrepp.....	7
3.2 Objektiva rekvisit.....	8
3.2.1 Handling.....	8
3.2.2 Gärningsmoment	9
3.2.3 Effekt	9
3.3 Effektbrott.....	9
3.3.1 Adekvat kausalitet	9
3.4 Handlingsbrott	10
3.5 Fara.....	10
3.6 Subjektivt rekvisit	11
3.6.1 Uppsåt	11
3.6.1.1 Direkt uppsåt.....	12
3.6.1.2 Indirekt uppsåt.....	13
3.6.1.3 Likgiltighetsuppsåt	13
3.7 Oaktamhet.....	13
3.8 Täckningsprincipen.....	14

3.9 Berusning	14
4. ANSVARFRIHETSGRUNDER	15
4.1 Nödvärn.....	16
4.1.1 Påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom.....	18
4.1.1.1 Angrepp på person	18
4.1.1.2 Angrepp på egendom.....	22
4.2 Med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning	23
4.3 Olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg.....	24
4.4 Vägran att på tillsägelse lämna bostad	25
4.5 Försvärighetsbedömningen.....	26
4.6 Angreppets beskaffenhet.....	27
4.7 Det angripnas värde.....	28
4.8 Omständigheterna i övrigt.....	28
5. PUTATIVT NÖDVÄRN	29
6. NÖDVÄRNSEXCESS.....	30
7. BEVISKRAV	32
8. NÖD	33
9. SAMTYCKE	33
10. RÄTTSPRAXIS NÖDVÄRN	36
10.1 NJA 1994 s 48	36
10.2 NJA 1995 s 661	38
10.3 NJA 2005 s 237	41
10.4 NJA 2009 s 234	45
11. SAMMANFATTNING	50
12. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	52

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
BrP	Lag (1964:163) om införande av brottsbalken
Cit	Citeras
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
Kap	Kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
Prop	Proposition
RF	Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SL	Strafflagen, föregångaren till Brottsbalken
TR	Tingsrätten

1. Inledning

1.1 Bakgrund

När någon blir utsatt för våld i Sverige, har personen enligt BrB 24 kap 1 § rätt att försvara sig. Denna rättighet benämns nödvärn och är en ansvarsfrihetsgrund som innebär att en enskild person, trots statens våldsmonopol, har rätt att nyttja våld till sitt försvar. Detta våld ska dock vägas mot angreppsvåldet och får vid denna jämförelse inte vara uppenbart oförsvarligt. Eftersom nödvärnsrätten är en ramlag, innebär detta att detaljerna i paragrafen är få. Detta får till följd att rättstillämpningen starkt lutar sig mot den praxis som utformas i domstolarna. Det är bedömningen av denna avvägning som till synes är den svåra för domstolarna, eftersom det genom lagens detaljfattiga utformning ges möjlighet till olika tolkningar.

1.2 Syfte

Syftet med detta arbete är därför att försöka utreda vad som krävs för att en person ska ha rätt till nödvärn, när denna uppstår samt när den upphör. Jag ska även undersöka hur långt gränserna för nödvärn sträcker sig och hur rekvisiten ”ej uppenbart oförsvarligt” samt ”svårligen kunnat besinna sig” tillämpas i praktiken och hur det ser ut i teorin.

1.3 Frågeställningar

För att kunna göra detta kommer jag bland annat att behandla följande frågor:

1. Hur mycket våld får den enskilde använda till sitt försvar?
2. Vad händer då försvarsvåldet överstiger det som anses vara tillåtet i en nödvärnssituation?

1.4 Metod

Den metod jag har använt mig av har varit att studera de traditionella rättskällorna det vill säga lagtext, förarbeten, rättspraxis samt doktrin.

1.5 Avgränsning

Även om fokuseringen kommer att ligga på nödvärn, och då främst brottsliga angrepp på person, är det svårt att enbart röra sig i den ansvarsfrihetsgrunden eftersom de olika ansvarsfrihetsgrunderna har en mycket nära korrelation till varandra. Jag kommer därför även att gå in på angränsande områden företrädesvis den om nöd, i syfte att tydliggöra gränserna för nödvärnsrätten.

2. Historisk översikt

Nödvärn som en rättighet till självförsvar sträcker sig långt tillbaka i tiden. Rättigheten går faktiskt så långt tillbaka i tiden som till tillkomsten av 1734 års lag. Dock medgavs nödvärn endast vid svårare brott. Dessutom uppställdes för nödvärnsutnyttjaren ”synnerligen oförmånliga bevisregler”.¹ I 26 kap 4 § missgärningsbalken stadgades sålunda att:

”Warder man så öfwerfallen, att han lif sitt ej frälsa kan, utan at han dräper then honom å lif tränger, och gitter han then nöd med fulla skiäl wisa, ware tå för alt straff fri.”

För att en nödvärnssituation skulle uppstå, var den angripne inte bara tvungen att frukta för sitt liv. Han skulle dessutom vara säker på att han skulle dö av angreppet. Begreppet att frukta något innehåller i sig ett visst osäkerhetsmoment; man kan inte vara riktigt säker men man fruktar att något ska ske. Vad beträffar bevisreglerna var förutsättningen att den angripne kunde bevisa att en sådan situation förelegat.² Det är faktiskt svårt att säga att lagen vid denna tid på ett tillfredsställande sätt skyddade den enskilde.

Det var först vid Lagkommitténs förslag till straffbalk 1832 som regleringen av nödvärnsinstitutet blev mera allsidig. I förslaget 7 kap 6 -7 och 9 §§ står att läsa:

6§ *”varder man av annan, med våld eller hot, för att någon till otukt tvinga, eller någon dess frihet olovligen beröva, och kan faran ej annorledes än med våld avvärjas; då äge man rätt till nödvärn, och vare strafflös för all skada, som man däri gjort, där man ej sträckt värnet längre, än till farans avvärjande nödigt var”.*

7§ *”Emot den, som olovligen bryter eller tränger sig in i annans hus eller gård nattetid, eller sätter sig till motvärn, evad det är natt eller dag, emot den, som sitt värja eller av honom återtaga vill, må ock nödvärn utövas”.*

9 § *”Finnes någon, i fall som i 6, 7 eller 8 § sagt är, hava sträckt nödvärn längre, än nödvändigt var; pröve Domstolen, efter omständigheterna, om straff för uppsåtlig gärning, eller blott för vållande, tillämpas bör. Var så hastig och trängande nöd eller fara för handen, att han sig ej besinna kunde; då må han från straff frias”.*

De oförmånliga kriterier som fanns i 1734 års lag mjukades genom förslaget således upp på så sätt att kravet inte längre var ”att han sitt lif ej frälsa kan” utan i stället:

”våld, som sätter i fara den angripnes liv eller hälsa, eller varmed man vill tvinga annan till otukt, eller olovligen beröva honom dess frihet, berättigar således den angripne till nödvärn.”³

Dock fanns det vid den här tiden något som påminner om proportionalitetsprincipen. Detta uttrycktes med orden:

¹ SOU 1934:56 s 7

² SOU 1953:14 s 389

³ SOU 1934:56 s 8

*ej må den angripne sträcka nödvärnet längre, d.v.s. utöva vidare våld mot angriparen, än nödigt är; och därför är varje överskridande av nödvärnets gräns olovligt”.*⁴

Vidare kan man i motiveringen läsa att dömandet lämnades över till domarens ”skarp-sinnighet, människokänedom och rättskänsla”.

Det kom under åren att ske ytterligare förändringar i nödvärnsrätten, men det var först genom brottsbalkens införande 1965 som det absoluta nödvärnet försvann. Detta innebär att den enskilde numera inte längre i alla lägen får göra vad som är nödvändigt för att avvärja ett brottsligt angrepp.

3. En gärnings straffbarhet

3.1 Formellt brottsbegrepp

Innan jag går in på själva nödvärnet, ska jag kortfattat utreda kriterierna för vad som är ett brott. Enligt 1 kap 1 § BrB är brott en gärning för vilken stadgas straff. Man skulle således kunna karakterisera brott som en samhällsfarlig gärning som kränker eller utsätter andra för fara.⁵ Då man funnit det omöjligt att finna en gemensam nämnare för ett materiellt brottsbegrepp, har man istället nöjt sig med ett formellt kriterium för begreppet brott.⁶ Brott i svensk rätt är alltid ett yttre beteende som består i antingen en yttre handling eller en underlåtenhet i att företa en yttre handling.⁷ Det är ändå av stor vikt att klargöra vad som utgör brott, då det enligt legalitetsprincipen i 2 kap 10 § RF och 5 § BrP, inte får förekomma straff utan stöd i lag. Denna princip är betydelsefull, då den omöjliggör analog lagtillämpning och därför utgör en viktig rättssäkerhetsgaranti.⁸ Juridik kan jämföras med grammatik. Medan man inom grammatiken tar ut satsdelar till exempel verb och adjektiv, tar man inom juridiken ut rekvisit. Paragraferna innehåller de rekvisit som måste uppfyllas för att brottet ska vara fullbordat. Det är just kravet på uppfyllnad av dessa kriterier som för den vanliga medborgaren kan vara svårt att förstå. Man kan tycka att media skulle ha en större förståelse för juridiken, men så visar sig ofta inte vara fallet. Således får brott anses vara *en gärning för vilken straff är stadgat*. Vid brott ska vissa kriterier vara uppfyllda. Dessa består alltid av *handling och gärningsmoment*. Vid vissa andra brott tillkommer kriterierna, *fara eller effekt*.

Med gärning avses gärning av människa. Endast människor kan straffas och därför kan endast människor begå brott. En nödvärnssituation inträder därför inte om en människa blir attackerad av en lösspringande hund. En nödvärnssituation är dock för handen, om

⁴ SOU 1934:56 s 8

⁵ Leijonhufvud, Wennberg s 31

⁶ KBrB I s 1:2

⁷ Agge, Thornstedt s 61

⁸ KBrB I s 1:4

någon uppmanar hunden att attackera en människa. Det är i sådant fall människan som begår brottet, i det att han använder hunden som sitt redskap.

3.2 Objektiva rekvisit

Till varje brott finns en brottsbeskrivning, d.v.s. de yttre förutsättningar i BrB som anger vad som ska ha skett för att ett brott ska anses vara fullbordat.

”Man inskrider alltså inte med straff mot någons tankar, beslut eller åsikter så länge inte dessa manifesterat sig i ett yttre handlande av något slag.”⁹

Brottsbeskrivningen innehåller de rekvisit, det vill säga de krav som ska vara uppfyllda för att ett brott ska anses vara begånget. Detta innebär att alla människor oavsett ålder och förstånd rent objektivt sett kan begå ett brott.¹⁰ De objektiva rekvisiten delas upp i *handling, gärningsmoment* och *effekt*.

3.2.1 Handling

Vid till exempel mord enligt 3:1 BrB ska någon genom handling *beröva annan livet*. Vid misshandel enligt 3:5 BrB ska någon genom handling *tillfoga annan person kroppsskada, sjukdom, smärta eller försätta denne i vanmakt eller annat sådant tillstånd*. För att ha begått ett brott, ska således en person ha åstadkommit en enligt lagen otillåten gärning. Som jag ovan beskrivit består en gärning i allmänhet av en handling, och det är denna handling som är kriminaliserad. Alla de objektiva rekvisiten som finns i brottsbeskrivningen måste vara uppfyllda för att brottet ska anses föreligga i fullbordad form.¹¹ Att lägga märke till vid misshandel är just att *annan* ska tillfogas något, till exempel smärta, genom handlingen. Angrepp på egen rättssfär är som huvudregel inte olagligt. Man kan således tillfoga sig själv smärta utan att man för den skull blir åtalad för misshandel.

Brott kan begås endast av människor. Detta sker oftast genom en handling. Inte alltför sällan kan man genom media läsa om oegentligheter som en juridisk person - ett bolag, förening eller en stiftelse har företagit. Ett aktiebolag till exempel är dock endast en tankekonstruktion, precis som alla världens nationer, och kan därför inte begå brott och således inte heller dömas till straff eller annan brottspåföljd.¹² Vad gäller till exempel ett bolag är dock styrelsen ytterst ansvarig för hur bolaget handlar och får såsom ledaren/ledarna för en nation, svara för de handlingar som bolaget har företagit sig.

⁹ Agge, Thornstedt s 61

¹⁰ Westerlund, stencilsamling s 2

¹¹ Wennberg s 25

¹² Wennberg s 25

Ett brott kan även begås genom en underlåtenhet till handling. Detta kan till exempel ske genom att inte hindra sin hund från att angripa annan person, eller genom underlåtenhet att anmäla hittegods som man har tagit hand om.¹³ Skulle man däremot försöka hindra sin hund från att angripa annan, kan detta emellertid inte ses som ett underlåtenhetsbrott om man inte lyckas.

3.2.2 Gärningsmoment

Med gärningsmoment förstås de objektiva rekvisit som vare sig utgörs av handling eller effekt. Till exempel kan nämnas att för stöld krävs att det tillgripna tillhörde någon annan.

3.2.3 Effekt

Utöver den otillåtna handlingen, som vid mord beskrivs med verbet *beröva*, och vid misshandel består i att *tillfoga* ska vid effektbrotten även en *effekt* ha infunnit sig för att brott ska anses begånget. Vid mord blir effekten att *någon dör* medan misshandel ska resultera i *kroppsskada, smärta, sjukdom, vanmakt eller något annat sådant tillstånd*.

3.3 Effektbrott

Med effektbrott förstås brott som kräver att handlingen leder till en effekt, till exempel smärta eller i värsta fall att någon avlider.

3.3.1 Adekvat kausalitet

Adekvat kausalitet, eller direkt orsakssamband som den också kallas, krävs för alla effektbrott. Detta innebär att det ska finnas ett samband mellan den företagna handlingen och effekten. Orsakssambandet testas genom att man frågar sig om effekten skulle ha inträffat oberoende av handlingens förekomst eller inte. Om A misshandlar B och B dör under misshandeln, är detta i sig inte tillräckligt för att göra A ansvarig. Det måste också visas att det faktiskt är misshandeln som har dödat B och inte en underliggande faktor som till exempel en sjukdom.¹⁴ Om A misshandlar B så kraftigt, att han förs till sjukhus med ambulans, är det fortfarande inte en adekvat kausalitet om B skulle avlida till följd av en trafikolycka där ambulansen är inblandad. Utan misshandeln skulle B visserligen aldrig ha befunnit sig i ambulansen, så där finns ett orsakssamband, men man har ansett det nödvändigt att göra vissa inskränkningar i det straffbara området. Detta gör man genom uppställandet om adekvat kausalitet. Det innebär att den inträffa-

¹³ Wennberg 26

¹⁴ Elwing m fl s 16

de effekten ska ha något så när typiskt samband med, eller vara en normal följd av, handlingen.¹⁵ Det är ingen normal följd att man efter en misshandel dör av till exempel en trafikolycka. Det finns således i detta exempel ingen adekvat kausalitet mellan misshandeln och dödsfallet. Gärningsmannen kan därför inte dömas för att ha orsakat den andres död.

3.4 Handlingsbrott

Det är dock inte alltid som en effekt av handlingen krävs för att brottet ska anses vara begånget. Detta brott kallas för *rent handlingsbrott*. Här krävs endast att en handling har företagits, inte att effekt uppnåtts. Exempel på sådana brott är mened, där brottet är lögnen, inte effekten av den. Ett annat exempel är våldtäkt mot barn, där brottsbeskrivningen inte kräver att barnet tagit skada av händelsen, bara att handlingen har företagits.

3.5 Fara

Många brottsbeskrivningar kräver inte att effekt av handlingen har uppnåtts, utan det räcker med *farerekvisitet*. Detta rekvisit är uppdelat på *konkret*, *abstrakt* och *presumerad fara*. Abstrakt och presumerad fara faller in under handlingsbrotten, medan konkret fara faller in under effektbrotten.

Vad gäller abstrakt fara grundas farebedömningen inte på alla de omständigheter som finns i det konkreta fallet. Bedömningen grundas i stället på om handlingen typiskt eller genomsnittligt sett har inneburit en fara.¹⁶ Ett exempel på abstrakt fara kan vara häleri, där försäljningen av till exempel en stulen tavla typiskt eller genomsnittligt sett försvårar återställandet. Detta bestraffas vare sig fara för återställandet har uppstått eller inte.¹⁷ I lagtexten uttrycks den abstrakta faran med ord som ”*ägnad åt*”, ”*ägnat att*” eller ”*kan*”.

Vad gäller presumerad fara, ses den utförda handlingen alltid såsom farlig vare sig fara uppstått i det enskilda fallet eller inte. Har fara inte uppstått, presumerar man faran. Ett exempel på sådant brott är rattfylleri.¹⁸ Den presumerade faran nämns inte i brottsbeskrivningen och behöver därför inte utredas eller bevisas.¹⁹ Det behöver inte i praktiken ha uppstått någon fara för annan, kanske för att det inte var någon annan där men faran presumeras som om det hade varit någon där.

När det i brottsbeskrivningar talas om fara åsyftas vanligen konkret fara. Även då begreppet är abstrakt, hänsyftar det på den konkreta verkligheten. Konkret fara tillhör de

¹⁵ Elwing m fl s 17

¹⁶ Westerlund, stencilsamling s 3

¹⁷ Agge, Thornstedt s 69

¹⁸ Westerlund, stencilsamling s 3

¹⁹ Agge, Thornstedt s 70

objektiva brottsrekvisiten vilket innebär att man vid prövningen helt bortser från vad gärningsmannen trodde, insåg eller bort känna till etc.²⁰ För konkret fara gäller att det verkligen ska ha uppstått fara i det enskilda fallet.²¹ Som exempel kan man ta brottet mordbrand. Om en person sätter eld på sitt eget hus och det inte finns några personer i huset gäller följande. Det objektiva rekvisitet för mordbrand är ”*fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom*”. För att det ska bli fara för annans liv eller hälsa måste det därför ha befunnit sig en person i huset eller i dess omedelbara närhet. Så är inte fallet i exemplet men svaret hade blivit detsamma även om personen som tände eld, trodde att det befann sig folk i huset, eftersom konkret fara tillhör de objektiva brottsrekvisiten. Omfattande förstörelse av annans egendom kan det heller inte bli frågan om, då det är hans eget hus som brinner ner. Eftersom de objektiva rekvisiten inte är uppfyllda, kan gärningen inte rubriceras som mordbrand. Det måste finnas en fara i det enskilda fallet, en konkret fara, vilket inte är uppfyllt här.

3.6 Subjektivt rekvisit

I 1:2 st 1 BrB framgår att en gärning ska, om inget annat sägs, anses som brott endast om den begås uppsåtligen. Det är således inte tillräckligt att det objektiva rekvisitet är uppfyllt, det vill säga gärningen. Om det inte uppställs något särskilt subjektivt krav i straffstadgandet, till exempel oaktsamhet, ska gärningen begås uppsåtligen för att anses vara ett brott. Detta innebär att även om alla personer rent objektivt sett begår ett brott, kan de ändå inte straffas, om de inte också uppfyller det subjektiva rekvisitet. Att de inte uppfyller det subjektiva rekvisitet kan bero på ålder eller bristande förstånd.

Samtliga objektiva rekvisit ska vara täcka av uppsåt, om inget annat sägs i lagtexten. För de fall då oaktsamhet är tillräckligt som subjektivt rekvisit, ska detta framgå i lagtexten. Som exempel på där endast oaktsamhet är tillräckligt kan nämnas 3:7-8 BrB. I 3:9 BrB krävs till och med att oaktsamheten ska vara grov.

3.6.1 Uppsåt

1:2 första stycket BrB stipulerar att en gärning ska ses som ett brott endast då den begås uppsåtligen, om inget annat sägs. Uppsåtligen är, enligt vardagligt tal, när något begås med ”vett och vilja”.²² Med detta menas att det ska finnas en vilja till handlandet samt att det ska finnas en viss vetskap kring omständigheterna till gärningen. Att man har uppsåt till en handling medför inte per automatik att det finns en ond avsikt med handlandet. Å andra sidan saknas inte ett uppsåt bara för att avsikterna med handlandet var goda.²³ Som exempel härpå kan nämnas barmhärtighetsmord. Någon dödar en annan

²⁰ Leijonhufvud, Wennberg s 35

²¹ Dahlström m fl s 13

²² KBrB I s 1:14

²³ Leijonhufvud, Wennberg s 55

person för att denne ska slippa lida. Trots detta döms gärningsmannen för mord eller dråp. Då den företagna handlingen i vart fall kräver ett viss mått av vilja, innebär emellertid detta att till exempel en reflexrörelse eller en handling företagen i sömn, medvetlöshet eller under hypnos inte faller in under uppsåtlig handling.²⁴ Däremot utesluts inte en handling företagen i stark affekt eller av impuls.²⁵

Även om en handling är utförd medvetet, innebär detta inte nödvändigtvis att kravet på uppsåt är uppfyllt. Enligt täckningsprincipen ska de objektiva rekvisiten vara subjektivt täckta. Det ska finnas en *vilja* att utföra handlingen. Om ett angrepp saknar subjektivt rekvisit kan nödvärn inte användas mot angriparen.²⁶ Som exempel kan nämnas angrepp från allvarligt psykiskt störda personer. Om personen handlar rent maskinmässigt på grund av sitt tillstånd och inte vet vad han gör, får angreppet således inte mötas med nödvärn eftersom det subjektiva rekvisitet inte är uppfyllt.²⁷ Istället för nödvärn blir i sådana fall reglerna om nöd tillämpliga. Detta ger den angripne mindre möjligheter att försvara sig. Istället för ”*inte uppenbart oförsvarligt*” gäller då i stället ”*inte oförsvarligt*”. Här finns en skillnad som i domstolen kan komma att bli avgörande. Dock ska man vid den efterföljande bedömningen ta med i beaktande om den angripne känt till, eller bort känna till, bristerna i angriparens subjektiva rekvisit.²⁸ Det subjektiva rekvisitet är uppdelat i tre olika former, direkt, indirekt och likgiltighetsuppsåt.

3.6.1.1 Direkt uppsåt

Som namnet tyder på ska gärningsmannen antingen ha ett direkt syfte med sin gärning eller ska denna i vart fall fungera som ett genomgångsled till det egentliga syftet. Detta kan vara att sparka någon i huvudet för att denne ska dö. Syftet kan då vara att döda denne, för att man hyser agg mot denne, men dödandet kan även vara ett genomgångsled till det egentliga syftet. Som exempel härpå kan nämnas att man dödar någon för att kunna ärva denne.²⁹ Dock ska inte uppsåt och motiv blandas samman, men hänsyn till motiven kan ändå tas vid straffmätningen.³⁰ Direkt uppsåt anges i lagtexten med orden ”*för att*”, ”*söker*”, ”*avsikt*” eller ”*syfte*”. I det fall dessa ord inte finns med i lagtexten är varje slags uppsåt tillräckligt.

²⁴ Leijonhufvud, Wennberg s 55

²⁵ Leijonhufvud, Wennberg s 55. Se även NJA 1968 s 500 om det så kallade raggarmålet.

²⁶ Blomkvist s 19

²⁷ Blomkvist s 19

²⁸ Blomkvist s 19

²⁹ Westerlund stencilsamling s 4

³⁰ KBrB I s 1:15

3.6.1.2 Indirekt uppsåt

Vad gäller denna uppsåtsform är den brottsliga effekten en nödvändig biverkan för att gärningsmannen ska uppnå det åsyftade målet. Som exempel kan nämnas den som bränner ner sin hyresfastighet för att få ut försäkringspengarna. Han *inser* eller *är övertygad* om att de boende kommer att brinna inne, men det är inte den eftersträvade effekten utan bara en olycklig bieffekt. Indirekt uppsåt kräver inte att han måste ha en viss viljeinriktning. Det räcker med att han har insikt om vad som kommer att följa av handlingen.³¹

3.6.1.3 Likgiltighetsuppsåt

För att likgiltighetsuppsåt ska anses föreligga i förhållande till en viss effekt krävs dels att gärningsmannen vid gärningstillfället insåg eller var medveten om att risk förelåg för att gärningen skulle medföra en sådan effekt dels att gärningsmannen var likgiltig inför om risken skulle förverkligas. Det måste vara fråga om ett medvetet risktagande, att gärningsmannen borde ha insett att det förelåg risk för effekten är i sig inte tillräckligt. HD har förklarat detta på följande sätt:

*”Avgörande är vidare gärningsmannens inställning eller attityd vid gärningstillfället. Endast om det står klart att han haft en likgiltig inställning även till effektens förverkligande, ska gärningen bedömas som uppsåtlig. En insikt om att det förelåg en mycket hög sannolikhet för att risken skulle förverkligas är normalt tillräckligt för att gärningsmannen ska anses ha varit likgiltig på ett sådant sätt att uppsåt är bevisat.”*³²

3.7 Oaktsamhet

Den gemensamma nämnaren för att oaktsamhet ska inträda är att gärningsmannen inte varit tillräckligt aktsam. Bedömningen rörande vilken aktsamhet som kan avkrävas en person vid ett speciellt tillfälle anses vara svår, men oaktsamheten ska inte vara en allt för obetydlig avvikelse från normal aktsamhet.³³ En utgångspunkt som domstolarna beaktar är den aktsamhet som normalt präglar det levnadsområde där det ifrågasatta brottet har inträffat. Domstolarna söker inte sällan stöd i ordnings- och säkerhetsföreskrifter. Har en olycka inträffat och det senare visar sig att säkerhetsföreskrifterna åsidosatts har domstolen en möjlighet att motivera sitt konstaterande att oaktsamhet förelegat eftersom säkerhetsföreskriften inte har följts.³⁴

³¹ Wennberg s 30

³² NJA 2009 s. 149

³³ Westerlund Stencilsamling s 6

³⁴ Agge, Thornstedt s 120

Man skiljer mellan medveten och omedveten oaktsamhet. Medveten oaktsamhet kan karakteriseras såsom hänsynslöshet, det vill säga att gärningsmannen har insett att det funnits en risk för en viss effekt, men han har ändå företagit handlingen i förhoppning att effekten ändå inte skulle inträffa.

Vid omedveten oaktsamhet har gärningsmannen inte insett möjligheten till effektens inträde. Gärningsmannen *misstänker inte* att effekten kommer att inträffa, men han *borde* ha gjort detta antagande. Ansvar vid oaktsamhet och följderna av den företagna handlingen, torde här som i andra delar av BrB begränsas av den enskildes individuella förmåga. Det torde således vara svårt att ställa samma krav på en person med Downs syndrom som på en person som anses som själsligt frisk. Det bör dock observeras att det kan ses som oaktsamt att försätta sig i en situation som ställer större krav på ens förmåga än de man besitter.³⁵

3.8 Täckningsprincipen

Brotten har konstruerats på så sätt att de i huvudsak innehåller en objektiv samt en subjektiv sida. Innebörden av täckningsprincipen är således att vid tidpunkten för gärningen ska det subjektiva rekviritet täcka det objektiva. Med andra ord ska händelseförloppet, det vill säga gärningen, rent generellt täckas av en persons uppsåt eller oaktsamhet.³⁶ Det finns undantag till denna huvudregel vilket medför att om det särskilt anges i lagen kan krav på täckning saknas. Dessa undantag kallas för objektiva respektive subjektiva överskott. Som objektivt överskott finns vissa stadganden i kap 21 samt 22 BrB där omständigheten är den att riket befinner sig i krig. Att riket befinner sig i krig behöver inte uppfattas som ett brottsrekvisit utan får snarare ses som en upplysning.³⁷ Som subjektivt överskott är de viktigaste försök, förberedelse och stämpling till brott.³⁸ I många fall fyller den företagna handlingen inte de objektiva rekviriten till någon gärningstyp. Därför kan i vissa fall viljeinriktningen i sig vara tillräcklig för att straff ska kunna utdömas. Som exempel härpå kan nämnas mordförsök.

3.9 Berusning

För att kunna dömas för ett uppsåtligt brott, måste åklagaren bevisa att det förelagat ett uppsåt till den begångna handlingen. Det kan vara svårt att styrka uppsåtet ifall gärningsmannen varit berusad. Vid denna bedömning har det stor praktisk betydelse för den straffrättsliga bedömningen huruvida intaget varit frivilligt eller inte.³⁹ För att ruset ska ses såsom självförvållat ska personen ifråga själv ha inmundigat rusmedlet.

³⁵ Agge, Thornstedt s 121

³⁶ Agge, Thornstedt s 103

³⁷ Leijonhufvud, Wennberg , 67

³⁸ Agge, Thornstedt s 106

³⁹ Leijonhufvud, Wennberg s 74

Om en person av någon anledning fått i sig rusmedel, antingen genom tvång, eller att han har lurats härtill, ska berusningen inte ses som självförvållad. Omtöckningstillstånd eller förvirringstillstånd som uppstått genom att följa läkares ordination ska heller inte ses som självförvållad.⁴⁰ Även om medicin knappast ryms under begreppet, hänförs tillstånden till samma lagrum.⁴¹ Lagrummet avser alla tillstånd av förvirring och omtöckning.

Bestämmelser härom står att finna i 1 kap 2 § andra stycket BrB. Med rus menas inte bara berusning på grund av alkohol utan i begreppet inryms även rus av till exempel narkotika och tabletter. Vid sidan av berusning omfattas även olika slag av omtöcknings- och förvirringstillstånd genom eget vållande till exempel genom medicinering.⁴²

Rusläran innebär följande:

1. Man döms för den handling man vill företa, då man är berusad
2. samt för vad man skulle ha vetat om man varit nykter.

Man är således nödgad till att ta reda på vilken handling den berusade personen ville företa i sitt berusade tillstånd. Om man finner att det inte fanns något uppsåt till handlingen, utan att den var en olyckshändelse, ska han gå fri från ansvar. Om han å andra sidan hade ett uppsåt till handlingen, måste man gå vidare och göra en jämförelse med hur han skulle ha uppfattat situationen om han varit nykter. Om han då inte misstagit sig i samma situation ska han således inte gå fri från ansvar.

I NJA 1973 s 590 blev en kraftigt berusad man åtalad för snatteri då han tagit en barnvagn från ett trapphus i tron att det var hans barnvagn. Mannen hade tidigare bott i trapphuset, och när han såg barnvagnen erinrande han sig att han vid flytten glömt kvar en barnvagn. Han valde därför att ta med sig barnvagnen i tron att det var den kvarglömda barnvagnen. Han dömdes för egenmäktigt förfarande. HD menade att *straffrihet inte skulle medgivas av den anledningen att gärningsmannen till följd av sitt tillstånd misstagit sig i fråga om viss omständighet på sätt som eljest utesluter straffbarhet.*

Att gärningsmannen inte dömdes för stöld eller snatteri beror enligt HD på att man inte får fingera det så kallade tillägnelseuppsåtet i 8:1 BrB.

4. Ansvarsfrihetsgrunder

Det finns tillfällen då både de objektiva och de subjektiva rekvisiten är uppfyllda men ansvar ändå inte ska utdömas. Grunden för detta är att det föreligger en allmän ansvarsfrihetsgrund. Dessa står att finna i kap 24 BrB där de i 1-4 samt 7 §§ är objektiva ansvarsfrihetsgrunder, medan de i 6 och 8-9 är §§ subjektiva ansvarsfrihetsgrunder. Dessa

⁴⁰ Westerlund, Polisens vapen användning s 16

⁴¹ KBrB I s 1:33

⁴² Leijonhufvud, Wennberg s 74

regler fyller en viktig funktion eftersom det i vissa fall uppstår en intressekonflikt. Exempelvis innehåller paragrafen om misshandel inga undantag för polisen att nyttja våld i sin tjänsteutövning lika litet som trafikbrottslagen innehåller undantag för den som snabbt behöver köra en skadad person till sjukhus.⁴³ Istället finns undantag utformade som allmänna principer, så kallade ansvarsfrihetsgrunder. Dessa principer ger till exempel polisen rätt att bruka visst våld under till exempel en ingripandesituation. De allmänna ansvarsfrihetsgrunderna i kap 24 BrB är;

1. nödvärn,
2. laga befogenhet att bruka våld,
3. laga befogenhet att bruka våld vid myteri,
4. nöd,
5. ansvarsfrihet för den som kommer till hjälp,
6. excess,
7. samtycke,
8. förmans befallning och
9. straffrättsvillfarelse.

Ansvarsfrihetsgrunderna har formulerats som allmänna bestämmelser med en generell giltighet.⁴⁴ Detta är ett måste, då brottsbeskrivningen är utformad med ett tyst förbehåll att inga ansvarsfrihetsgrunder är tillämpliga.⁴⁵ De gäller för alla, inte bara exempelvis poliser, ordningsvakter, väktare samt skyddsvakter utan även vanliga medborgare. Lagstiftaren har inte på lagteknisk väg lyckats att dra en klar och tydlig gräns mellan vad som är straffbart utan har överlämnat åt doktrin och praxis att lösa frågan vilka undantag som formellt sett faller in under brottsbeskrivningen.⁴⁶ Detta sätt att arbeta på strider i viss mån mot legalitetsprincipen, men det måste nog ses som ett nödvändigt ont eftersom lagstiftaren omöjligen kan utforma lagen så att alla upptänkliga och otänkliga ansvarsfrihetsgrunder innefattas. Detta gör dock att förutsebarheten är vag, eftersom det är upp till rätten att göra bedömningen ifall det förelegat en ansvarsfrihetsgrund eller inte. Som man säger i förarbetena från 1934, är det upp till den enskilde domarens skarpsinne att avgöra ifall en ansvarsfrihetsgrund förelegat eller inte.

4.1 Nödvärn

24 kap 1 § BrB

En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig

Rätt till nödvärn föreligger mot:

1. ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom,
2. den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning,
3. den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller
4. den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse.

⁴³ Wennberg s 37

⁴⁴ Leijonhufvud, Wennberg s 81

⁴⁵ Wennberg s 37

⁴⁶ Agge, Thornstedt s 81

Nödvärn, vilket är ett begrepp som nog de flesta känner till, regleras i 24 kap 1 § BrB. Paragrafen är uttömmande. Med det menas att det bara är i de fyra punkter som beskrivs i paragrafen som rätt till nödvärn kan uppstå. Anledningen till paragrafen är att det, trots statens våldsmonopol, finns tillfällen då en person kan behöva freda sig genom att använda våld. Detta innebär att en person i realiteten kan bruka våld mot en annan person utan att för den skull göra sig skyldig till brott. Det spelar ingen roll för rätten till nödvärn om den angripne själv på något sätt försatt sig i en farlig situation, till exempel genom att förolämpa eller provocera någon.⁴⁷ Här är Norée av annan åsikt då hon anser att om man själv har försatt sig i en farlig situation ska man inte kunna åberopa nödvärn.⁴⁸

Objektiva ansvarsfrihetsgrunder innebär att så länge man inte överskrider det tillåtna våldet är gärningen inte brottslig. Exempel: A trycker upp B mot väggen, B svarar med att slå A i ansiktet. Slaget och dess effekt uppfyller de objektiva rekvisiten för misshandel. Vi kan också utgå ifrån att B hade uppsåt till slaget samt att slaget givetvis resulterade i smärta på A. Åklagaren och domstolen har nu till uppgift att utreda om brott är begånget eftersom omständigheterna ovan normalt skulle fälla B för misshandel. Dock gör B här en invändning om att det våld han använde var ett så kallat försvarsvåld; det vill säga nödvärn. Detta medför att om B har hållit sig inom de ramar som är uppställda i 24:1 BrB, det vill säga att försvarsvåldet inte är *uppenbart oförsvarligt* i förhållande till angreppsvåldet, är gärningen inte brottslig.

Det är här som problemen kommer in, både för domstolen men inte minst för den enskilde. Problemen består i att domstolen i efterhand ska göra en avvägning mellan den angripnes rätt att försvara sig och sitt mot den angripnes rätt att inte behöva utstå mer våld än vad lagrummet tillåter.

Det gäller här att hålla isär självförsvaret mot självhämmnden eftersom medborgarens rätt att försvara sig inte ska resultera i en regelrätt upptuktelse av angriparen. Bestraffning tillkommer staten. Normalt ska rätten nyttja lagen som ett rättesnöre, men då det inte går att uppställa alla upptänkliga situationer, är reglerna kring nödvärn att se som en ramlag. Vid första anblicken kan lagen se tydlig ut, men skenet bedrar betänkligt. Om man mer ingående studerar vad som faktiskt står i lagrummet, ser man att där finns få svar att hämta. I de fall som kommer under domstols prövning uppstår därför ofta livliga diskussioner mellan juristerna, inte bara ifall en nödvärnssituation överhuvudtaget har uppstått, utan även ifall våldet varit sådant att det skulle falla in under bestämmelserna.⁴⁹

Rätt till nödvärn har inte bara den person som avvärjer ett brottsligt angrepp mot sin person eller mot sin egendom, utan även den som kommer till hans eller hennes hjälp. Den hjälpanne personen får då samma rätt som den angripne personen att bruka våld.

⁴⁷ Jareborg, Straffrättens Ansvarslära s 144

⁴⁸ Juridisk tidskrift 2005-06:2 s 409-416

⁴⁹ Blomkvist s 15

Det är inte bara vid försvarsvåld som nödvärn kan bli tillämpligt, även om det är de situationer som oftast förknippas med nödvärn. Det finns även andra tillfällen då det finns lagstadgad rätt till nödvärn, till exempel vid hemfridsbrott, återtagande av stulen egendom etc. Även om man med viss tydlighet ur lagtexten kan utläsa när ett nödvärn inträder, står det ingenstans när det upphör. Det torde dock ligga i sakens natur att nödvärnet föreligger så länge det behövs, och inte längre.⁵⁰ Detta stöds också av tanken att självhämnd och upptuktelse inte faller in under nödvärnet. ”Nödvärn är självförsvar, inte självhämnd”.⁵¹ Att en hämndaktion inte är nödvärn kan man läsa i NJA 1970 s 280 samt NJA 1980 s 606 där HD fastslog att även om nödvärn till en början infunnit sig, överskrider man sin rätt om man genom våld försvarar sig om angriparen inte längre är i stånd att angripa. Å andra sidan har man vid nödvärn rätt att försvara sig, detta medför att rätt till nödvärn finns, även om man kunde undgå ett angrepp genom att lämna platsen. Det finns således en rätt att kvarstanna på platsen och försvara sig även om det nog vid många tillfällen är klokare att bara fly platsen.⁵² I NJA 1999 s 460 uttalade HD att ett angrepp heller inte är avslutat när den angripne omedelbart slår tillbaka samt att det är irrelevant varför den angripne använder våld.

4.1.1 Påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom

4.1.1.1 Angrepp på person

Angreppet måste uppfylla både de objektiva och de subjektiva rekvisiten, det vill säga vara brottsligt, för att det ska få mötas med nödvärn. Att angreppet måste vara brottsligt medför att nödvärn inte är medgivet mot en handling som är företagen i nödvärn då nödvärnshandlingen i sig inte är brottslig.⁵³ Detta medför att vid slagsmålssituationer där det förekommer samtidiga, ömsesidiga angrepp, utesluts nödvärnsrätten, se NJA 1993 s 553.

Angreppet måste vara fysiskt till sin karaktär.⁵⁴ Dock ska observeras att även oaktsamhetsbrott kan utgöra ett angrepp.⁵⁵ Utöver detta kan angreppet ta sig uttryck hur som helst, men det måste vara påbörjat eller överhängande. Det kan till exempel innefatta skjutvapen, stenkastning eller knytnävslag. Dock är det inte säkert att nödvärn kan appliceras mot den som medverkar till ett brottsligt angrepp, eftersom det krävs att gärningen har angreppscharakter vilket även innefattar den medverkande, exempelvis en miss-handel.⁵⁶

⁵⁰ Blomkvist s 17

⁵¹ Wennberg s 40

⁵² Norée Laga Befogenhet s 231

⁵³ Prop 1993/94:130 s 28

⁵⁴ Dahlström m fl s 51

⁵⁵ Jareborg, Straffrättens ansvarslära s 139

⁵⁶ NJA 1995 s 661 Se också Jareborg, Allmän kriminalrätt s 256

Det är bara människor som kan begå brott. Detta medför att angrepp från djur inte omfattas av nödvärnsbestämmelsen. I stället faller dessa in under bestämmelsen om nöd i 24 kap 4 § BrB. Det bör dock påpekas att om angreppet från till exempel en hund beror på att någon har hetsat hunden att angripa anses angreppet komma från en person. I sådant fall föreligger, som jag tidigare påpekat, en nödvärnssituation. Även om nödvärn i normalfallet således tar sikte på ett aktivt handlande från gärningsmannens sida, finns det tillfällen då även en underlåtenhet kan resultera i nödvärn. Som jag tidigare har förklarat, är det inte uteslutet att en nödvärnssituation kan uppstå genom att en hundägare underlåter att hindra hunden från att angripa en annan person. Bristande tillsyn över hunden kan dock inte jämföras med ett brottsligt angrepp.⁵⁷ Detta medför att om ägaren till hunden försöker stoppa angreppet men misslyckas, ska inte händelsen präglas av underlåtenhet. Detta medför att nödvärn inte kan infinna sig utan försvarsvåldet kommer istället att grunda sig på nödbestämmelsen.

Nödvärnsrätt kan föreligga även mot psykiskt sjuka och mot barn under 15 år. Vad först gäller psykiskt sjuka blir kravet att angreppet ska vara brottsligt lite problematiskt, då en psykiskt sjuk person inte med säkerhet uppfyller de subjektiva rekvisiten, då personens sinnesbeskaffenhet kan vara sådan att man varken kan tala om uppsåt eller oaktsamhet.⁵⁸ Det är således osäkert om personen handlar med det uppsåt eller den oaktsamhet som krävs för att brottsrekvisitet ska vara uppfyllt.⁵⁹ Rätten till den angripnes våldsanvändning kan sålunda på grund av att han känner till angriparens mentala status, få vika tillbaka så att ett mindre försvarsvåld blir tillåtet genom att reglerna om nöd istället blir gällande.⁶⁰ Om angriparen, trots sin psykiska status, ändå uppfyller det subjektiva rekvisitet finner sig dock nödvärnsrätten.

Även om psykiskt sjuka människor kan fällas till ansvar för brott, finns begränsningar i påföljdsvalet, eftersom den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning, enligt 30:6 BrB, får dömas till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Avgörande för det psykiska tillståndet är inte den tidpunkt då målet tas upp i rätten, utan den tidpunkt då brottet ska ha begåtts. Se RH 2008:90.

I målet, det så kallade Rödebymålet, var S handlande så uppenbart oförsvarligt att han inte kunde undgå ansvar på den grund att han handlat i nödvärn eller för den delen i excess, samtidigt som han vid gärningen, enligt HovR var så pass allvarligt psykiskt störd att han inte kunde dömas till fängelse.

Enligt HovR:s dom ska således en allvarligt psykiskt sjuk människa fortfarande kunna besinna sig.

Vad sedan gäller barn, faller det sig naturligt att en vuxen person inte ska kunna nyttja samma grad av försvarsvåld mot ett barn som mot en annan vuxen. Med detta är det inte

⁵⁷ Dahlström m fl s 51

⁵⁸ Blomkvist s 19

⁵⁹ Jareborg, Lakimies s 1033

⁶⁰ Blomkvist s 18

sagt att man som vuxen får händerna ”bakbundna” bara för att angreppet kommer från ett barn. Graden av försvarsvåld baseras även i dessa fall på angreppets *beskaffenhet* och den *fara* som angreppet synes utgöra oberoende på ålder samt *omständigheterna i övrigt*. Skulle ett barn gå till angrepp med en kniv har man utan tvivel större möjlighet att försvara sig än om barnet bara använder händerna.⁶¹

Ärekränkning är ett annat område som faller utanför nödvärnsrätten, utom vid de tillfällen ärekränkningen tar sig uttryck i kroppsligt angrepp på person.⁶² Det spelar ingen roll vad som kommer ur den andres mun då det inte vid något tillfälle ger en rätten att gå till angrepp fysiskt.

Vad gäller försvar mot myndighetsutövning kan aldrig rätt till nödvärn föreligga vid lagliga åtgärder. Även om en olaglig åtgärd skulle företas faller rätten till nödvärn eftersom det inte är säkert att personen förövar ett brott. Det har gjorts gällande att nödvärnsrätt skulle föreligga om det var alldeles uppenbart att myndighetsutövningen är olaglig, till exempel därför att åtgärden faller utanför personens kompetens men denna ståndpunkt torde inte ansluta till lagtexten.⁶³

Att ett brott är påbörjat medför knappast några gränsdragningsproblem. Det kan visa sig genom slag, sparkar eller förstörelse av annans egendom. Att ett angrepp skulle vara *överhängande* medför dock en svårare gränsdragningsproblematik. Före BrB, det vill säga under SL:s tid, gällde att angreppet skulle vara ”*omedelbart förestående*” för att nödvärnsrätt skulle uppstå. Denna lydelse ansågs dock alltför snäv och olämplig, vilket medförde att lagstiftaren luckrade upp lagen i och med BrB:s inträde genom att byta ut ”*omedelbart förestående*” till ”*överhängande*”. Syftet var att den angripne i vissa fall skulle kunna nyttja sig av nödvärnet på ett tidigare stadium.⁶⁴ I förarbetena skriver man att med ett relativt tidigt ingripande anses det kunna medföra att angreppet avvärjs med lindrigare våld än om personen måste vänta med åtgärder tills angreppet påbörjas eller är omedelbart förestående.⁶⁵ Som exempel på vad som kan vara överhängande nämns att en fartygsbefälhavare får kännedom om att besättningen vid en viss plats ska göra myteri och döda honom. Han ska då ej behöva invänta angreppet utan ska kunna agera på ett tidigt stadium.⁶⁶ Hur tidigt går inte riktigt att utläsa av vare sig lag, förarbeten, praxis eller doktrin eftersom begreppet överhängande inte är definierat någonstans. Dock hänvisar Jareborg till NJA 1969 s 425 i frågan om överhängande angrepp.⁶⁷ Händelseförloppet var följande:

A satt i sin bil och väntade på en flicka. B som var berusad kom fram till bilen och började bulta på den. A steg då ur bilen för att hindra B från att åstadkomma skador på hans bil. B

⁶¹ Blomkvist s 18

⁶² Blomkvist s 21

⁶³ Jareborg, Allmän Kriminalrätt s 257

⁶⁴ SOU 1953:14 s 395

⁶⁵ SOU 1953:14 s 395

⁶⁶ SOU 1953:14 s 395

⁶⁷ Jareborg, Lakimies s 1034

gick då till angrepp mot A och utdelade första slaget vilket träffade i närheten av vänster öga. Det uppkom en kortare slagväxling mellan A och B. Den upphörde först när B insett att han fått näsblod. Detta resulterade i att han backade ett par steg från A. Rådhusrättens ordförande ville döma A för misshandel men överröstades av nämnden som friade A, då de ansåg att han handlat i nödvärn. Hovrätten fällde däremot A eftersom de ansåg att han kunde avlägsna sig från platsen och på så sätt undvika ytterligare angrepp från B. Man ansåg att då A valde att stå kvar skulle detta påverka försvarlighetsbedömningen. HD frikände sedermera A. HD väljer att se B:s angrepp, inte som en serie utan HD väljer att väga B:s samlade angrepp mot A:s samlade försvarsvåld. HD väljer vid försvarlighetsbedömningen att väga angreppet beskaffenhet mot det angripnas betydelse. Det innebär att HD här finner B:s serie av slag som **ett** angrepp i stället för hovrättens serie av slag. Vare sig det handlar om en serie slag eller att angreppet ska ses som en helhet, föreligger emellertid inte längre nödvärn, då angreppet har upphört. Hovrättens tolkning innebär, att om A är den som har utdelat det sista slaget, vilket är en slutsats man kan dra, är slaget utdelat efter att nödvärnet har upphört vilket medför att den ansvarsfrihet som nödvärnet medför, inte längre gäller. A ska då åtalas för misshandel.

Rätten att freda sig går emellertid ännu längre. Om den angripne slår tillbaka i tron att ett nytt angrepp är överhängande, ska han gå fri från ansvar för misshandel eftersom hänsyn till uppsåtet måste tas. Man brukar kalla detta för subjektivt nödvärn, eller putativt nödvärn. Ovanstående rättsfall finner jag dock vara av mindre intresse vad gäller begreppet överhängande eftersom man i rättsfallet tar ställning till om ett andra angrepp var överhängande efter det första. Rättsfallet hade varit mer intressant om ställningstagandet berört det första angreppet.

Nödvärn föreligger endast under den tid då ett angrepp är påbörjat eller överhängande. Detta medför att ett avslutat angrepp inte kan mötas med nödvärn. Om angriparen har vänt ryggen till, är försvarslös eller av någon anledning givit upp, föreligger inte längre nödvärn.

Det torde dock ligga för handen att se överhängande såsom *nära förestående*, vilket till skillnad från omedelbart förestående tyder på att rätten till nödvärn infinner sig tidigare jämfört med innan. Dock finns fortfarande svårigheten med hur tidigt den infaller. Blomkvist skriver följande:

”Med tanke på den återhållsamhet som åklagare och domstol ofta synes inta i nödvärnsfrågor gör man naturligtvis bäst i att dröja med sitt försvar åtminstone till dess angriparen lyfter handen till slag eller tar fram vapen med tillhygge i tydlig avsikt att genast gå till anfall”⁶⁸

Då jag håller med om att detta synsätt är det absolut säkraste, det vill säga att vänta på angreppet innan du agerar, motverkar det samtidigt syftet med att i ett tidigt skede kunna agera och på så sätt kanske kunna nyttja en lägre grad av våld. Med detta synsätt skulle fartygsbefälhavaren inte kunna agera på ett tidigare stadium, utan han skulle bli tvungen att i vart fall invänta någon form av angrepp. För att belysa problematiken

⁶⁸ Blomkvist s 26

kring ”överhängande” ytterligare, har jag till viss del lånat ett exempel från Blomkvist.⁶⁹ En tjej, som liftar med en okänd förare, märker att han inte kör som hon tänkt. I stället har han tagit riktning mot ett avlägset skogsområde och hon blir inte avsläppt som hon ber om. Redan här inträder nödvärnsrätten, eftersom hon mot sin vilja har berövats rörelsefriheten. Dock kan hon under givna förutsättningar knappast använda något större våld, eftersom någon egentlig fara för hennes person inte föreligger. Om hon å andra sidan, genom förarens uppträdande fruktar att bli våldtagen vid ankomsten till skogsområdet, kan hon använda en högre grad av våld. Angreppet är att se såsom överhängande och ska enligt min mening medföra att hon redan i ett tidigt skede ska få använda en högre grad av våld. Det vore synnerligen märkligt om hon i praktiken skulle behöva invänta våldtäktsförsöket.

Slutsatsen av påbörjat brottsligt angrepp på person är att så fort ett angrepp har upphört föreligger inte längre någon rätt till nödvärn om inte ett nytt angrepp är att se som överhängande.

Vad gäller ett överhängande brottsligt angrepp blir det svårare då vare sig förarbetena eller praxis direkt kastat något ljus i den frågan. Dock får man inte söka upp vederbörande i förväg, så kallat preventivt nödvärn, och angripa honom. Detta skulle enligt Jareborg medföra en olämplig avvägning mellan intresset att få freda sig samt det motstående intresset, att om möjligt minska våldsanvändningen i samhället.⁷⁰

4.1.1.2 Angrepp på egendom

Det handlar här om att värja dels egen dels annans egendom då denna utsätts för angrepp eller besittningsrubbing. Vem den egentliga ägaren är spelar ingen roll.

Det brottsliga angreppet som ger rätt till nödvärn kan ske till exempel i form av stöld, mordbrand, skadegörelse, egenmäktigt förfarande eller som olovlig besittningsrubbing. Det våld man får använda vid försvar av egendom understiger det våld som får användas vid försvar av person. Vid försvaret av egendomen, egen eller annans, gäller vad som regleras i 24:1 BrB, det vill säga våldet får inte vara uppenbart oförsvarligt med hänsyn till angreppets beskaffenhet samt det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt. Att man får använda mer våld då det handlar om liv är kanske inte så anmärkningsvärt. Detta medför således att då det handlar om egendom måste det mått av försvarsvåld man får ta till vara av mildare grad. Dock, menar Blomkvist, får man även vid särskilda tillfällen använda dödligt våld vid försvar av byggnad. Det är de tillfällen då skyddet gäller för bådadera, genom att skydda byggnaden skyddas indirekt personerna i byggnaden.⁷¹ Enligt min uppfattning torde dödligt våld även vara tillåtet vid försvar av egendom i vissa extrema fall, till exempel när det kommer till flygplanskapning där syftet med kapningen är att flyga planet in i ett hus.

⁶⁹ Blomkvist s 33

⁷⁰ Jareborg Straffrättens Ansvarslära s 140

⁷¹ Blomkvist s 45

4.2 Med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning

Har ett stöldbrott redan begåtts, kan inte reglerna i första punkten bli tillämpliga eftersom det brottsliga angreppet inte är påbörjat eller överhängande; det är slutfört.⁷²

Nödvärn är endast tillämpligt på handlingar som syftar till att *hindra* återtagandet på *bar gärning*. I de fall då nödvärnsrätten inte är tillämplig vid återtagandet av egendom torde ägaren i vart fall få nyttja försvarligt våld.⁷³ Våld kan således även ses som försvarligt mot en angripare som fullbordat besittningsrubbningen, utan att denne har hotat med eller utövar våld.⁷⁴ Nödvärn vid återtagande av egendom har sålunda utvecklats så att det inte krävs att angriparen nyttjar våld eller hotar därom för att våld ska kunna användas mot angriparen. Det är *hindrandet* som är den avgörande faktorn, och redan att inte stanna på tillrop har ansetts som ett hindrande, vilket har medfört att en nödvärnssituation har uppstått.⁷⁵

Dessutom måste återtagandet i sig vara tillåtet för att 24 kap 1 § BrB ska vara tillämplig. Ett lovligt återtagande kan till exempel grunda sig på reglerna om laga självtäkt enligt 16 § 6 p SL:s promulgationslag, som enligt 14 § BrP fortfarande gäller. Denna reglering stipulerar att den vars besittning rubbats av annan utan rätt, eller den som är i hans ställe, har rätt att å *färsk gärning* återställa *besittningsförhållandet*, det vill säga brott mot 8 kap BrB med undantag av 8:9 BrB. Rätt till återtagande finns till exempel inte vid be- drägerier, utpressning, förskingring, trolöshet mot huvudman etc.⁷⁶ Om någon är berättigad att ta eller hålla kvar något, är det emellertid endast vid laga självtäkt på bar gärning som rätt till nödvärn automatiskt inträder.⁷⁷ Nödvärnet inskränker sig dessutom endast till återtagandet av egendomen. Skulle gärningsmannen slänga ifrån sig stöldgodset eller snällt återlämna det föreligger enligt Blomkvist inte längre någon grund att agera med våld enligt 24 kap 1 § andra punkten BrB.⁷⁸

Med *bar gärning* menas ett rumsrelaterat begrepp, som trots det rumsrelaterade begreppet inte längre kräver att gärningsmannen påträffas på brottsplatsen. Det har genom ett avgörande i HD klarlagts att det faktiskt kan gå någon minut mellan angreppet och upp- täckten.⁷⁹ Nödvärn har således vidgats något från tidigare praxis till att komma ifråga även vid de tillfällen då man varit tvungen att leta efter gärningsmannen men då under

⁷² Leijonhufvud, Wennberg s 83

⁷³ Dahlström m fl s 52

⁷⁴ KBrB II s 24:11

⁷⁵ KBrB II s 24:11

⁷⁶ Dahlström m fl s 52

⁷⁷ Jareborg allmän kriminalrätt s 258

⁷⁸ Blomkvist s 46

⁷⁹ NJA 1994 s 48

en mycket begränsad tidrymd. Begreppet bar gärning är mera restriktivt än färsk gärning och kräver ett närmare samband, i tid, med den brottsliga gärningen.⁸⁰

Vad sedan gäller *färsk gärning*, som är ett tidsrelaterat begrepp, finns inga uttryckliga tidsramar vare sig i förarbeten eller lagar men vissa menar att det här kan hävdas att färsk gärningen föreligger inom en tidsrymd av 24 timmar från det att besittningsrubbeningen tidigast kan ha ägt rum och inte från den tidpunkt som ägaren upptäckte att till exempel hans cykel saknades.⁸¹ Detta innebär att om ägaren kommer hem efter en veckas semester och ser någon cykla omkring på hans cykel, har han ingen rätt att ta tillbaka cykeln, eftersom det var möjligt att cykeln ”försvann” redan för en vecka sedan. Vidare finns det bara en presumtion för att det under denna tid inte hinner inträffa något lagligt fång, vilket skulle medföra att den lagliga rätten att ta tillbaka egendomen upphör även inom tidsrymden på 24 timmar. Det krävs nämligen för att man ska få återta ”sin” egendom att återtagandet riktar sig mot någon som olovligen innehar egendomen. Godtrosförvärv, i den mån det är möjligt idag, bryter således presumtionen. I annat fall finns det inget som hindrar att egendom som återfinns hos annan återtas.

Det finns även tillfällen då nödvärn kan uppstå mot ägaren av egendomen. Eftersom man inte får kränka någons besittning, innebär detta att en person som hyrt ut eller sålt egendom på avbetalning inte får ta tillbaka egendomen bara för att avbetalning uteblivit eller att hyrtiden gått ut.⁸² Att bara hävda eller utnyttja ett bestående besittningsförhållande utgör inte ett angrepp på annans egendom, vilket utesluter nödvärn.⁸³ Gör han detta kan han själv mötas av nödvärn. Ägaren får genom olika myndigheter såsom domstolar och kronofogden utverka sin rätt.

4.3 Olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg

I 24 kap 1 § tredje punkten BrB finns regleringen över den rätt till nödvärn som föreligger mot den som olovligen tränger in eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg. Med olovligen menas inte bara att någon försöker tränga sig på utan det är också olovligt inträngande om personen smyger eller på annat sätt tar sig in utan innehavarens vilja.⁸⁴ Anledningen till att det inte går att nyttja paragrafens första punkt är på grund av att det inte är frågan om ett brottsligt angrepp vare sig på person eller mot egendom. I jämförelse med 4 kap 6 § BrB visas att om inträngandet utgör hemfridsbrott föreligger alltid en nödvärnssituation, det vill säga om inträngandet sker där någon har sin bostad. Denna reglering ger skydd för bostaden vare sig den är permanent eller tillfällig.⁸⁵ Till-

⁸⁰ KBrB II s 24:10

⁸¹ Dahlström m fl s 175

⁸² Blomkvist s 45

⁸³ Jareborg allmän kriminalrätt s 256

⁸⁴ Blomkvist s 49

⁸⁵ Blomkvist s 48

fällig bostad kan vara ett hotellrum, tält, husvagn eller en båthytt. Detta blir möjligt genom en extensiv tolkning av ordet ”rum” i lagtexten där möjligheten till en analogisk tillämpning av lagen blir möjlig.⁸⁶ Det behöver dock inte handla om en bostad för att rätt till nödvärn kan föreligga, men det är endast då man har rätt att med våld avlägsna en person som kommit in lovligen.⁸⁷

I 4 kap 6 § andra stycket BrB stadgas straff även för den som obehörigen intränger i kontor, fabrik, annan byggnad eller fartyg. Det handlar här om ”byggnader” som inte nyttjas till bostäder. Nödvärn kan föreligga även om intrånget i sig inte är brottsligt.⁸⁸ Om en person blivit förbjuden att gå in i en viss affär men ändå väljer att gå in, befinner han sig där olovligen. För straffbarhet krävs dock att han är där obehörigen, vilket HD kom fram till att man inte kan vara i en affär dit allmänheten har fritt tillträde.⁸⁹ Detta hindrar inte affärsinnehavaren från att med stöd i 24 kap 1 § tredje punkten BrB handgripligen avlägsna mannen, eftersom han är där olovligen. Någon som kommer in lovligen kan däremot inte på motsvarande sätt avhysas, han är inte där olovligen. Detta medför att en affärsinnehavare som vill ”porta” en person från sin affär, av olika anledningar, måste tala om för denne att han inte längre är välkommen. Detta medför inte att personen vid det tillfället är där olovligen eftersom han då kom in lovligen. Det är först vid nästa besök i affären som han är där olovligen. Anledning till att inte vilja ha in en person i en affär får emellertid aldrig grunda sig på diskriminering.

När det kommer till intrång på gård, kan begreppet gård även överföras på fastighet, det vill säga någons tomt.

I NJA 1978 s 356 åtalades en man för vållande till kroppsskada. Han hade föst en man framför sig som vägrade lämna tomt. Det slutade med att den han försökte avlägsna föll och ådrog sig en bäckenfraktur. Åtalet ogillades trots att mannens kränkning inte kunde ses som allvarlig, eftersom våldet som användes inte varit uppenbart oförsvarligt.

4.4 Vägran att på tillsägelse lämna bostad

Som ett sista fall av situationer då nödvärn är tillåtet återfinns det fall då en person *vägrar* att lämna en bostad efter tillsägelse. Det spelar ingen roll om personen kommit in lovligen eller genom intrång. På tillsägelse måste han lämna bostaden, annars kommer han att göra sig skyldig till hemfridsbrott. Den eller de som bor i bostaden får därför använda sig av våld för att få honom att lämna densamma.⁹⁰ Rätten att be någon lämna lägenheten tillfaller de som bor där och inte bara den som rent juridiskt hyr eller äger lägenheten. Det finns inte något krav på att de som bor i bostaden är överens. Det räcker

⁸⁶ Jareborg allmän kriminalrätt s 259

⁸⁷ Blomkvist s 50

⁸⁸ Dahlström s 53

⁸⁹ NJA 1995 s 84

⁹⁰ Blomkvist s 50

med att en av de boende ber en gäst att lämna bostaden. lämnar. Gör han inte detta gör han sig skyldig till hemfridsbrott.

Denna rätt kan däremot inte nyttjas mot någon som bor i lägenheten, vare sig hans eller hennes namn står på lägenhetskонтрактet eller inte. Således kan vid äktenskapsskillnad inte den ena personen tvinga den andra att lämna bostaden med stöd av denna regel. Ifall kvinnan är den som genom dom blivit berättigad att sitta kvar i hemmet och mannen antingen blivit avhyst eller frivilligt lämnar bostaden, får han däremot inte utan lov från hustrun därefter komma in i lägenheten. Det spelar här ingen roll ifall han har kvar sin nyckel eller ej. Hans besittningsrätt har upphört och därigenom även hans rätt att utan lov vistas i bostaden.⁹¹ Det går heller inte att med hjälp av nödvärnsreglerna avhysa en hyresgäst som vägrar lämna bostaden då hyrestiden gått ut, eftersom han befinner sig i sin egen bostad.⁹² Vid sådana situationer får avhysning i stället begäras av kronofogdemyndigheten.

Det finns dock tillfällen då en hyresvärd kan få tillträde till en uthyrd lägenhet enligt kap 12 jordabalken (populärt kallad hyreslagen). Som exempel härpå kan nämnas att läget är akut på grund av en vattenläcka. Dessa akuta lägen ger värden rätt att, utan tillstånd från lägenhetsinnehavaren, få tillträde till lägenheten. I och för sig finns möjlighet att vägra värden tillträde, men detta kan i sig vara ett skäl för hyresrättens förverkande, för att inte tala om den civilrättsliga följden av att neka värden tillträde vid en sådan skada. Annars har man som bostadsinnehavare samma rätt mot sin hyresvärd som mot andra personer. Han har ingen som helst rätt att befinna sig i bostaden och man kan tvinga honom att lämna bostaden, med våld om så behövs.

För att reglerna om nödvärn ska vara applicerbara, krävs dock att den person som blir tillsagd att lämna bostaden men inte gör detta, förstått att han ska gå därifrån. Om en person blir överförfriskad på en fest och somnar, blir inte reglerna gällande, eftersom han inte förstått att han ska lämna bostaden. Det krävs således att gästen hört uppmaningen samtidigt som han varit i stånd att åtlyda denna. Gästen har på samma grund inte heller gjort sig skyldig till hemfridsbrott.⁹³

4.5 Försvarlighetsbedömningen

En handling är fri från ansvar såsom nödvärnshandling under förutsättning att handlingen med hänsyn till *angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse* samt *omständigheterna i övrigt inte är uppenbart oförsvarlig*. Det är inte per automatik tillåtet att göra allt vad som är nödvändigt för att avvärja ett angrepp. Å andra sidan är det heller inte nödvändigt att den angripne väljer den objektivt sett bästa metoden när han möter angrep-

⁹¹ Blomkvist s 50

⁹² Jareborg Allmän kriminalrätt s 259

⁹³ Dahlström s 54

pet.⁹⁴ Detta är en begränsning jämfört med SL för de fall där det enligt SL fanns absolut nödvärn. Försvarligheten av nödvärnshandlingen baseras inte endast på den angripnes egen uppfattning av angreppet, även om den kan ha betydelse vid domstolens bedömning. Det är domstolen som avgör försvarligheten genom att anlägga en objektiv måttstock där en avvägning sker mellan angriparens och den angripnes intressen.⁹⁵ Om denna avvägning uppvisar ett missförhållande mellan det hot den angripne stod inför samt det försvarsvåld han använde sig av ska nödvärnshandlingen inte godkännas. Således ska vid försvarlighetsbedömningen inte bara tas hänsyn till den skada som nödvärnsgärningen medför utan även till de risker den innebär.⁹⁶ Angreppet kanske kunnat avvärjas genom en så pass enkel åtgärd som ett rop på hjälp. Det är således inte alltid så, att det är tillåtet att göra det som synes vara nödvändigt för att avvärja ett brottsligt angrepp.⁹⁷ Begränsningar kan vara antingen ålder eller psykisk status. Dagens form av nödvärn har därför kommit att kallas för relativ. Hur mycket våld som får användas går inte att svara på, eftersom varje nödvärnsinvändning ska hanteras individuellt. Dock kan sägas att en utvidgning i försvarsvåldet generellt har blivit till i förhållande till SL. Försvarsvåldet får idag sträcka sig längre än *vad nöden kräver*, så länge den inte är *uppenbart oförsvarlig*.⁹⁸ Innan BrB:s ikraftträdande fanns dock inte bara relativ, utan även absolut nödvärn vilket medförde att man i extremfall, om inget annat hjälpte, fick döda en annan människa. Ett återkommande exempel i doktrinen var det fall där en man försökte få ner en grabb ur sitt äppelträd. Om detta inte lyckades, hade han, i vart fall enligt teorin, rätt att hämta geväret och som sista utväg skjuta grabben. Det absoluta nödvärnet försvann i och med BrB:s inträde och måste ses som ett led från statens sida att försöka få ner våldet.

4.6 Angreppets beskaffenhet

Angreppet som sådant är naturligtvis skiftande allt från vem angriparen är, till vad som är angripet. Det försvarsvåld som får användas, både till sätt och styrka, baseras på angreppets farlighet och hur angreppet ser ut och mot vad eller vem det är riktat. Denna farlighet grundar sig bland annat i angriparens storlek, sinnesstämning, berusning, ålder och styrka. Angreppets farlighet ökar av naturliga skäl ifall angriparen är utrustad med någon form av tillhygge eller vapen, eller om den angripne av olika skäl inte kan förvänta sig annat än total hänsynslöshet från angriparens sida. Det får också anses vara uppenbart att den angripne får använda sig av mer försvarsvåld om han blir angripen med ett livsfarligt vapen, jämfört med om han blir angripen med knytnävar. Jareborg

⁹⁴ Jareborg Allmän kriminalrätt s 260

⁹⁵ Blomkvist s 29

⁹⁶ Jareborg Straffrättens Ansvarslära s 143

⁹⁷ Jareborg, Lakimies s 49

⁹⁸ Blomkvist s 30

menar att även den angripnes egenskaper och möjligheter att reda ut den uppkomna situationen spelar roll.⁹⁹

Alla de nämnda faktorer som kan påverka situationen och ge den angripne större möjlighet till försvarsvåld, kan också vara de faktorer som i praxis ger en person mindre möjligheter att försvara sig. Det kan till exempel vara uppenbart oförsvarligt av en storvuxen person att försvara sig med ett tillhygge som en mindre person straffritt kan nyttja i sitt försvarsvåld. Nödvärnets omfattning blir således alltid beroende av en avvägning mellan motstående intressen. Å ena sidan ska man ha möjlighet att försvara sig och sin egendom, men å andra sidan ska detta vägas mot det angelägna i att rättsystemet inte ger upphov till en upptrappning av våldet i samhället. Även om intresset att få försvara sig och sin egendom väger starkt, är det inte rimligt att det brottsliga angreppet möts av åtgärder som inte står i rimlig proportion till angreppet.¹⁰⁰ Domstolen ska trots detta i sin bedömning räkna med en relativt bred marginal till den angripnes förmån vid bedömandet om han hållit sig inom gränsen för nödvärn eller inte.

4.7 Det angripnas värde

Det måste ses som självklart att det i normalfallet får användas mer våld vid skydd av människoliv än vid skydd av egendom. Dock tas hänsyn till egendomens värde vid bedömningen. Ju värdefullare en egendom är, ju mer våld får användas vid dess försvar.¹⁰¹ Sannolikt torde även hänsyn tas till egendomens eventuella funktion i samhället. Trots detta finns det inget tillfälle då dödligt våld är accepterat vid försvar av egendom.¹⁰² Där är Blomkvist av en annan mening, se ovan under ”Angrepp på egendom”. Å andra sidan menar Blomkvist att det finns tillfällen då mer våld får nyttjas vid försvar av egendom framför försvar av person. Det är när egendomen är av stor ekonomisk betydelse medan personen försvarar sig mot ofredande.¹⁰³

4.8 Omständigheterna i övrigt

Före lagändringen 1994 fanns vid försvarlighetsbedömningen endast ”angreppets beskaffenhet” samt ”det angripnas betydelse” vilket medförde att alla de faktorer som rimligen borde påverka inte gjorde det. Detta föranledde viss kritik, eftersom det var möjligt att avvärja ett angrepp genom att ropa på hjälp, vilket medförde att en försvarshandling kunde vara uppenbart oförsvarlig. Därför lades ”omständigheterna i övrigt” till.¹⁰⁴ Det finns en mängd yttre faktorer som påverkar försvarlighetsbedömningen. Det kan

⁹⁹ Jareborg, Straffrättens ansvarslära s 143

¹⁰⁰ SOU 1988:7 s 68

¹⁰¹ Dahlström m fl s 55

¹⁰² Dahlström m fl s 55

¹⁰³ Blomkvist s 32

¹⁰⁴ KBrB II s 24:14

vara yttre omständigheter som får angreppets beskaffenhet att verka värre än vad det egentligen är. Dessa extra faromoment bör enligt Blomkvist räknas till den angripnes favör.¹⁰⁵ Exempel som kan öka fruktan hos den angripne, menar Blomkvist kan till exempel vara att angreppet sker på en avlägsen plats, under mörker utan andra personer i närheten som kan komma till hjälp. Det kan också vara eländig terräng, eller en ojäm markyta som försvårar den angripnes försvarsåtgärder. Händelsen kan även utspela sig i ett trångt utrymme som begränsar den angripnes rörelsefrihet. Angriparen kan också vara påverkad av alkohol eller narkotika. Det svåra med en påverkad person är att det kommer in en ny dimension. Det försvarsvåld som får användas mot en påverkad person kan vara allt från mycket litet till väldigt mycket. Detta beror på graden av berusning och hur den berusade förde sig vid tillfället. Nämnas bör även den omständighet som med all säkerhet är en av de vanligaste; tiden. Vilken tid hade personen på sig att fatta sitt beslut angående det försvarsvåld han ska använda med tanke på angreppets beskaffenhet.

5. Putativt nödvärn

Det kan efteråt visa sig att en person felaktigt trott sig vara utsatt för ett brottsligt angrepp. Det man trodde var fara för ett överhängande angrepp var emellertid i själva verket en helt ofarlig handling. Ett sådant misstag medför att personen inte ska dömas till ansvar för sina handlingar, om det förhåller sig så att nödvärn skulle ha kunnat åberopas ifall hans föreställning varit riktig. Detta gäller dock endast så länge handlandet i den inbillade situationen inte var uppenbart oförsvarligt. Man talar i ett sådant fall om putativt nödvärn, vilket är en subjektiv sida av ansvarsfrihetsgrunderna. Alla objektiva ansvarsfrihetsgrunder inom straffrätten anses ha en subjektiv sida.¹⁰⁶ Täckningsprincipen inom straffrätten, som innebär att de subjektiva rekvisiten ska täcka de objektiva gärningsmomenten, gäller även för ansvarsfrihetsgrunderna. Det spelar ingen som helst roll ifall fog för missuppfattningen förelåg eller inte, så länge misstaget inte var uppenbart oförsvarligt.¹⁰⁷ Våldet som han använder sig av får dock inte stå i uppenbart missförhållande till den situation som han missuppfattar. Om en person kommer springande och attackerar någon med en gummikniv som i stort är ofarlig men situationen missuppfattas och den angripne tror att det är en riktig kniv, får han i sitt försvarsvåld använda det våld som skulle vara tillåtet om kniven varit riktig. Då han missuppfattat situationen, och risk för våld överhuvudtaget inte förelåg, medför detta egentligen att han gör sig skyldig till brott, eftersom nödvärn inte förelåg. Då denna problematik bottnar i täckningsprincipen ska inte en person dömas till ansvar för ett uppsåtligt brott så länge handlandet *inte varit uppenbart oförsvarligt i förhållande till den inbillade situatio-*

¹⁰⁵ Blomkvist s 41

¹⁰⁶ Leijonhufvud, Wennberg s 86

¹⁰⁷ Prop 1993/94:130 s 47

nen.¹⁰⁸ Om det framkommer i domstolen att det förelegat putativt nödvärn ska domstolen i sin bedömning inte bara ta hänsyn till situationen utan även till den tilltalades förmåga att bedöma situationen.¹⁰⁹ Det ska i bedömningen inte spela någon roll ifall fog för missuppfattningen förelegat eller inte. Denna missuppfattning kallas för faktisk rättvillfarelse och utesluter alltid uppsåt. Även om man inte kan bli dömd för ett uppsåtligt brott som till exempel misshandel, kan man göra sig skyldig till ett oaktsamhetsbrott. Om oaktsamhet ligger för handen kan man fortfarande dömas för den handling man företagit. I mitt ovan angivna exempel kan domstolen komma fram till att det var oaktsamt att göra en sådan felbedömning. Om då den som trott sig angripen, då han försvarat sig, har tillfogat den andre en kroppsskada, kan han därför dömas för vållande till kroppsskada.

Man skiljer inom juridiken på faktiskt och rättsligt villfarelse. En oriktig uppfattning om den rättsliga regleringen, vilket medför att den angripne felaktigt tror att lagen är skriven så att nödvärn är för handen och därför fortsätter att slå trots att angreppet har upphört, kommer inte att leda till putativt nödvärn. Istället kommer ”den angripne” att kunna dömas till ansvar då misstag av rättslig natur överhuvudtaget inte kan leda till rätt till nödvärn. Eftersom man anses skyldig att känna till den straffrättsliga regleringen kommer en rättslig villfarelse inte att leda till att man undkommer straff. Ansvar kommer således att inträda oberoende vad den tilltalade har för kunskaper om straffrätten.

6. Nödvärnsexcess

24 kap 6 § BrB

Om någon i fall där 1-5 §§ detta kapitel eller 10 § polislagen (1984:387) är tillämplig har gjort mer än vad som är medgivet, ska han ändå vara fri från ansvar, om omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig.

Har domstolen konstaterat att nödvärn föreligger, men att personen har använt uppenbart oförsvarligt våld föreligger i och för sig ett brott. Trots detta kan han under vissa omständigheter ändå gå fri från ansvar eftersom nödvärnsexcess kan föreligga. Nödvärnsexcess är principiellt brottsligt men personen ska inte dömas till ansvar om *omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig.*¹¹⁰

Domstolen ska således göra en ytterligare bedömning om den kommit fram till att våldet som använts varit *uppenbart oförsvarligt*. För ansvarsfrihet enligt 24:6 BrB ska omständigheterna ha varit sådana, att den tilltalade svårligen har kunnat besinna sig. Ett sådant exempel är att angreppet kom så plötsligt, att den angripne var tvungen att försvara sig omedelbart.

¹⁰⁸ Prop 1993/94:130 s 47

¹⁰⁹ Dahlström m fl s 48

¹¹⁰ Agge s 94

Ett problem, samtidigt som det kan vara en styrka med nödvärnsexcess, är att det är en subjektiv ansvarsfrihetsgrund, vilket medför att faran är upplevelsebaserad och inte grundar sig på om det rent objektivt fanns en sådan fara som den tilltalade upplevde. Alltså kommer domstolen att göra en bedömning där den försöker tänka sig in i den angripne personens situation i det ögonblick då angreppet och försvaret blir en realitet. Domstolens uppgift är således att bedöma om den tilltalade personen agerat rätt under denna mycket begränsade tid eller om han borde ha tagit närmare reda på allvaret och därigenom kunnat välja ett bättre försvarsalternativ. Kanske var det svårt för den angripne att rätta in sitt försvarsvåld efter de kriterier som domstolen sätter upp. Därför ska domstolen även undersöka ifall situationen *för den tilltalade* vid *tillfället* var sådan att han svårligen kunde besinna sig. Kanske fanns där omständigheter som bidragit till att den tilltalade missuppfattat situationen och därför nyttjat ett allt för stort försvarsvåld. De kan således komma fram till att den tilltalade agerat uppenbart oförsvarligt. Denna reglering gäller inte bara nödvärnsfallen utan även i nödsituationer eller då det funnits laga befogenhet att utöva våld.

Vid bedömande ifall en person svårligen har kunnat besinna sig bör bland annat farans art samt den tid som personen har till sitt förfogande att reagera spela in. Även personens individuella egenskaper spelar in samt om angreppet kom plötsligt eller oväntat.¹¹¹ Vad som ska läggas särskild vikt vid är farans storlek samt hur överhängande den var.¹¹² Man menar även i förarbetena att man inte kan begära lika mycket från en person som på mycket kort tid har att ta ställning till hur han ska bete sig. Domstolens bedömning ska således ske utifrån själva händelseförloppet men även på den tilltalades upplevelse av situationen.¹¹³ Även yttre omständigheter som mörker, att det var rörigt på platsen samt att det var trångt kan vara ytterligare skäl för en missuppfattning.

Således blir detta någon form av subjektiv bedömning i efterhand över den sinnesnärvaro och den självbehärskning som kan förväntas av just denna person vid just detta tillfälle. Exempel på de egenskaper som bör beaktas är, enligt förarbetena, nervositet, lättskrämdhet, häftigt lynne men även tillstånd av akut rädsla eller panikkänslor. Andra exempel på faktorer som grumlar omdömet kan vara trötthet, yrvakenhet, sjukdom eller handikapp. Den angripne kan då han attackerats även ha varit berusad, uppretad eller upphetsad. Försvarsåtgärderna kan således av olika skäl vara rent reflexmässiga. De ovan nämnda omständigheterna försvårar av olika skäl den angripnes möjligheter att besinna sig.

Det står även i förarbetena att det ska finnas en bred marginal i bedömandet av om en person hållit sig inom gränsen till nödvärn eller inte.¹¹⁴ Denna breda marginal torde rimligtvis även finnas då det gäller excessen. En excessituation kan leda till att en person kan, om det anses att han svårligen har kunnat besinna sig, undgå straff helt och hål-

¹¹¹ Prop1993/94:130 s45

¹¹² Prop 1993/94:130 s 45

¹¹³ Blomkvist s 56

¹¹⁴ Prop 1993/94:130 s 69

let.¹¹⁵ En person som överskrider sin nödvärnsrätt har från början haft viss rätt att bruka våld. Denna rätt till våld grundar även för möjligheten till straffnedsättning vid sådan excess som inte helt fritager från ansvar.¹¹⁶

Det krävs enligt reglerna om putativt nödvärn inte av en person att han ska ha haft fog för sin uppfattning om huruvida nödvärn förelåg eller inte, för att han ska beviljas ansvarsfrihet enligt reglerna i 24 kap 1 § BrB. Därför kan det heller inte uppställas krav att den person som handlat i putativ excess ska ha haft fog för sin uppfattning.

7. Beviskrav

Då det gäller den processuella hanteringen av brottmål innebär beviskravet att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått gärningen. Således är den grundläggande principen vid en nödvärnsinvändning att åklagaren ska bevisa att situationen var sådan att den tilltalade inte handlat i nödvärn.¹¹⁷ Även om det i vissa fall kan vara befogat av domstolen att avvisa en nödvärnsinvändning med att denna inte förtjänar avseende, medför ändå ordningen att domstolen inte får underkänna en nödvärnsinvändning utan tillräckliga skäl. Det är trots allt åklagaren som har bevisbördan. En åklagare kan i vissa fall styrka sitt åtal utan någon form av bevisning i nödvärnsfrågan vilket medför att domstolen summariskt kan bortse från en nödvärnsinvändning.¹¹⁸ Exempelvis kan detta ske när det kommer ett blankt påstående om nödvärn som inte kompletteras med en beskrivande berättelse över händelsen, eller att händelseförloppet är så pass orimligt att det kan lämnas utan avseende.¹¹⁹ Invändningar om nödvärn är inte helt ovanliga, vilket medfört att domstolarna lite för ofta lämnat dessa ”utan avseende” trots att så inte borde skett.¹²⁰ HD har därför vid ett flertal tillfällen sett sig tvungen att påpeka att det är åklagaren som ska förebära sådan bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som *obefogad*.¹²¹ Att bevisbördan ligger på åklagaren, tas också upp i prop 1993/94:130 s 30.

¹¹⁵ Elwing m.fl. Brott och Brottmål s 25

¹¹⁶ Strahl Allmän straffrätt i vad angår brotten s 399

¹¹⁷ Prop 1993/94:130 s 30

¹¹⁸ Prop 1993/94:130 s 30

¹¹⁹ KBrB II s 24:20

¹²⁰ Jareborg, Allmän Kriminalrätt s 262

¹²¹ Se NJA 1978 s 356, NJA 1990 s 210 samt NJA 1990 s 370

8. Nöd

24 kap 4 § BrB

En gärning som någon, i annat fall än som nämnts tidigare i detta kapitel, begår i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig.

Trots att nödvärn är ett specialfall av nöd, behandlas nöd först i 24:4 BrB som en sekundär bestämmelse i förhållande till bestämmelserna om nödvärn. I nödparagrafen stadgas att gärning som någon begår i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är *oförsvarlig*. Nödvärnsrätten är således mera långtgående än nödrätten. Detta framgår direkt av lagtexten. Vid nödvärn får man använda allt våld som *inte är uppenbart oförsvarligt*, medan man vid nöd får använda endast det våld som inte anses *oförsvarligt*. Det framgår även av lagtexten att en nödsituation inte behöver ha uppkommit genom brott.

Som exempel på nödsituationer kan nämnas fall där fara hotar liv, hälsa, egendom eller annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse. Lika väl som i nödvärnsbestämmelserna kan man här med hjälp av nödbestämmelserna hjälpa andra personer som hamnat i nöd. En nödgärning innebär inte allt för sällan ett intrång i tredje mans rättssfär. Till exempel kan en person som gått vilse i skogen komma fram till en stuga och med hjälp av nödbestämmelserna ta sig in i stugan och söka skydd för natten genom att krossa en ruta. Ett annat exempel kan vara att nyttja någons båt för att vara andra behjälplig vid sjönöd, eller att under en varm sommardag krossa rutan på en bil för att rädda den hund eller det barn som sitter instängd bilen.

De vanligaste nödsituationerna torde vara angrepp av ett djur eller att överraskas av dåligt väder till sjöss eller i fjällen. Här faller även in de angrepp som inte uppfyller det subjektiva rekvisitet vid angrepp från barn eller svårt psykiskt sjuka personer.

9. Samtycke

24 kap 7 § BrB

En gärning som någon begår med samtycke från den mot vilken den riktas utgör brott endast om gärningen, med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter, är oförsvarlig.

Paragrafen om samtycke infördes i brottsbalken genom prop 1993/94:130. Fram till införandet fanns ingen lagregel om ansvarsfrihet vid samtycke i svensk lag. Det fanns däremot vissa oskrivna regler som innebar att samtycke i vissa fall friade från ansvar. Sam-

tycke som ansvarsfrihetsgrund får anses ha sin största betydelse vid brotten mot person och då framförallt vid brotten mot liv eller hälsa.¹²²

Vid flera brottstyper i BrB krävs för att brott ska anses ha förövats, att något har skett olovligen eller obehörigen. Som exempel på sådana brott kan nämnas stöld och olovligt brukande. I dessa fall behöver man inte använda sig av reglerna om samtyckets ansvarsbefriande verkan, eftersom det brister i ett objektiva rekvisit; det vill säga gärningen är inte brottslig.

I de fall där lagrummen inte innehåller rekvisiten olovligen eller obehörigen kan man dock åberopa sig på reglerna om samtycke för att gå fri från ansvar. Som exempel härpå kan nämnas lagrummet om misshandel. En misshandel innebär rent objektiva sett att någon har tillfogat annan person smärta. Att tillfoga annan person smärta sker varje dag i samhället men då i form av idrott eller sjukvård. Det kan naturligtvis diskuteras om en operation ska ses som en misshandel. En misshandel som man oftast tänker på sker i avsikt att tillfoga annan skada eller smärta, men vid en operation är syftet att rädda liv. Då det objektiva rekvisitet är att tillfoga annan smärta, måste trots detta, rekvisitet anses vara uppfyllt. Det är således här som samtycket kommer in, eftersom man med samtycke kan utföra vissa handlingar som annars skulle ha bedömts som misshandel. Vid misshandelbrott är det normalt inte straffbart att med någons samtycke tillfoga denne ringa kroppsskada.¹²³ När det handlar om misshandel av normalgraden är regeln att samtycke inte kan lämnas, utom i de fall då handlingen gränsar till ringa brott.¹²⁴ Samtycke, som är en förutsättning vid all sjukvård, från en patient är en förutsättning för att ett ingrepp ska kunna utföras. Här går gränsen inte vid ringa eller normalgraden av misshandel utan även grov misshandel omfattas. Annars skulle vare sig en hjärttransplantation eller en amputation vara tillåten.

Även inom idrott godtas misshandel som i andra fall får ses som svårare.¹²⁵ I till exempel boxning utgörs det centrala momentet av att misshandla sin motståndare.

För att samtycke ska ha ansvarsfriande verkan i det enskilda fallet ställer förarbetena upp vissa kriterier. Samtycket ska för ansvarsfrihet:

- lämnats av någon som är behörig *att förfoga över det aktuella intresset,*
- lämnats av någon som *förstår innebörden av samtycket,*
- lämnats *frivilligt,*
- vara *allvarligt menat,*
- omfatta *hela gärningen* samt
- föreligga *vid tiden för gärningen.*

¹²² Prop 1993/94:130 s 38

¹²³ KBrB II s 24:64

¹²⁴ Westerlund s 70

¹²⁵ Prop 1993/94:130 s 40

Behörig att förfoga över det aktuella intresset. Det första kriteriet för ett giltigt samtycke, är att det kommer från någon som är behörig att lämna detta samtycke. Oftast är det den person som gärningen riktar sig emot. Det finns dock situationer då man med ansvarsfrihet kan lämna ansvarsfriande samtycke å andras räkning. Detta kräver givetvis att denna person är behörig att lämna ett sådant samtycke. Det kan till exempel vara fråga om en vårdnadshavare. När det handlar om underåriga, infinner sig kravet på en viss "fingertoppskänslighet". Även underåriga har i viss utsträckning möjlighet att bestämma över sig själva.¹²⁶ Även ifall en vårdnadshavare genom föräldrabalken rent juridiskt har möjligheten att ta beslut å sitt barns vägnar, minskar denna möjlighet ju äldre barnet blir.

Giltigt samtycke kan bara lämnas av någon som är *tillräckligt kapabel för att förstå innebörden av samtycket*. Avgörande är till exempel den underåriges mognad, det krävs således inte att man är myndig.¹²⁷ Samtycke kan därför även lämnas av en person som har en utvecklingsstörning. Detta för med sig att det måste bli ett avgörande från fall till fall. Vid till exempel medicinska ingrepp medför storleken på ingreppet att det kan ställas större krav på den samtyckandes mognad.

Samtycket ska lämnas *frivilligt*. För att samtycket ska gälla räcker det inte med att det är frivilligt. Det krävs även att det fanns en insikt i vad det var man lämnade samtycke till. Om samtycke uppstår genom fysiskt eller psykiskt tvång kan samtycket givetvis inte ses som frivilligt.¹²⁸ Även om personen uppfyller de två första kriterierna för samtycke medför den inneboende betydelsen i ordet *frivilligt* att det inte går att lura till sig ett samtycke.

Att samtycket ska vara *allvarligt menat* medför att en gärning inte kommer att medföra ansvarsfrihet om gärningsmannen vid tillfället för gärningen kände till att samtycket lämnats som ett skämt.¹²⁹

Samtycket ska omfatta *hela handlingen*, och inte bara en del därav. Att så är fallet får anses vara uppenbart. Om samtycke bara skulle föreligga för en del av en handling skulle den andra delen falla utanför samtycket och således kunna leda till ett straffrättsligt ansvar.¹³⁰

Samtycket ska föreligga senast *vid tiden för gärningen*. Även om det förelåg ett uttalat samtycke före handlingen, kan detta återkallas och har därmed förlorat sin ansvarsfriande verkan.¹³¹ Att samtycket ska finnas senast vid tiden för gärningen innebär att ett ef-

¹²⁶ KBrB II s 24:60

¹²⁷ Westerlund s 69

¹²⁸ Leijonhufvud , Wennberg s 97

¹²⁹ Westerlund s 69

¹³⁰ KBrB II s 24:63

¹³¹ Westerlund s 69

terföljande samtycke inte har någon ansvarsfriande verkan.¹³² Om handlingen beräknas ta en viss tid måste samtycket föreligga under hela tiden.

10. Rättspraxis nödvärn

10.1 NJA 1994 s 48

M vaknade av ljudet av krossat glas. Han rusade ut på gatan och såg att en sidoruta på hans bil var sönderslagen. I bilen förvarade han för tillfället sin dykutrustning ur vilken han tog sin dykarkniv, eftersom han var rädd att förövaren möjligen kunde vara beväpnad men också för att kunna betvinga denne. Efter en stunds letande såg han en person som visade sig vara P. P stelnade till vid åsynen av M och började gå från platsen för att slutligen börja småspringa. M sprang ifatt honom och tacklade ner honom i en buske, varvid P spjärnade emot samtidigt som M, med kniven i handen, försökte betvinga P. Vid det här laget hade det uppstått en knivskada i ansiktet på P vilken blödde ganska kraftigt. Därefter hade M, fortfarande med kniven mot P:s hals, tagit ifrån P skor, strumpor, livrem och nycklar. Det var när M plockade av P dessa saker som han fann en cd-skiva som tillhörde honom. Det var också nu M fick reda på att P inte varit ensam och att cd-spelaren blivit stulen och fanns hos den andre personen. M tvingade efter detta med hjälp av kniven mot P:s hals, P att gå till en telefonkiosk i syfte att ringa polisen.

TR fann att det varken av M:s eller av P:s utsagor fanns stöd för att M handlat i nödvärn. Inte heller ansåg man att det våld som M nyttjat kunde ses som rimligt eller stod i rimlig proportion till det brott som nyss begåtts. Således dömde M för olaga hot och för vållande till kroppsskada.

HovR frågade sig om M på grund av omständigheterna haft rätt att handla så som han gjort. HovR kom fram till att nödvärnsreglerna inte var tillämpliga eftersom egendomen inte återtogs på bar gärning. Här menade HovR att det istället handlade om ett envars-gripande enligt bestämmelserna i 24 kap 7 § andra stycket BRB då P befann sig på flyende fot. Omständigheterna ansågs inte heller ha varit sådana att M svårligen kunna besinna sig eftersom skadan på bilen inte varit omfattande samt att det gått viss tid från det att skadan upptäcktes till dess att tumultet startade. Våldsanvändningen ansågs därför ha varit större än vad som kunde anses vara försvarligt i situationen samt efter vad som omständigheterna tillät. M hade även enligt HovR gjort sig skyldig till olaga hot och vållande till kroppsskada.

HD gör en annan bedömning än TR och HovR. HD menade att även om M inte visste att en cd-skiva tillgripits från hans bil, skulle situationen ändå ses såsom en nödvärnssituation. Detta menar HD beror på att en nödvärnssituation är en objektiv ansvarsfrihetsgrund och att M:s subjektiva uppfattning inte ska spela in vid bedömningen. Utan avgörande är att det faktiskt stulits egendom ur bilen. Vad sedan gäller ifall återtagandet skedde på bar gärning eller inte, skiljer sig HD:s bedömning ånyo från HovR. Trots att

¹³² KBrB II s 24:7

båda parterna anser att det förflöt någon minut mellan inbrottet till dess att M började förfölja P menade HD att det står klart att egendomen återtogs på bar gärning.

Vad sedan gäller den kroppsskada som uppstod i tumultet ansåg HD att även då det inte var fråga om en uppsåtlig knivskärning, ansågs M i och med att han tacklade omkull P med kniven i hand, skapat en så pass stor risk för P att M inte kan frikännas från ansvar för vållande till kroppsskada med stöd av nödvärnsreglerna i 24 kap 1 §.¹³³ Även om man ska räkna med en relativt bred marginal vid bedömandet om något varit uppenbart oförsvarligt eller inte, ansåg HD att även om M räknade med att P haft någon form av tillhygge skulle den risk som P utsatts för anses vara uppenbart oförsvarlig.

Frågan HD sedan går igenom är om M svårligen kunnat besinna sig vilket omfattas av reglerna i 24 kap 5 §, det vill säga excessen. HD ansåg att den risk som M utsatte P för varit uppenbart oförsvarlig, även om M hade anledning att räkna med att P kunde ha någon form av vapen eller tillhygge på sig. Dock ansåg HD att M bör ha varit yrvaken vilket medförde att M haft svårt att tänka efter hur han på bästa sätt ska handla vilket medförde att HD gjorde bedömningen att M svårligen kunnat besinna sig när han med kniven i handen tacklade omkull P. HD ansåg därmed att M inte skulle dömas för vållande till kroppsskada enligt nödvärnsreglerna i 24 kap 1 § BrB.

Däremot ansåg HD att M gjort sig skyldig till olaga hot. Rent objektivt föreligger inte längre nödvärn då P inte längre hindrar att egendomen återtogs. Detta skulle medföra att det handlande som inledningsvis varit rättsenligt då våldet inte varit *uppenbart oförsvarligt*, nu rättsenligt borde bedömas som om det varit *försvarligt*. Detta ansågs dock av HD vara en opraktisk lagtolkning eftersom det skulle medföra en del svårbegripliga effekter för allmänheten. HD menade således att hela skeendet skulle regleras av nödvärnsreglerna. Detta till trots kom HD fram till att M gjort sig skyldig till olaga hot eftersom han fått läget under viss kontroll och rimligen inte torde ha varit lika uppjagad. Situationen var enligt HD inte längre sådan, att M *svårligen kunde besinna sig*.

Kommentar

TR menar, att det i varken M:s eller P:s utsagor finns stöd för en nödvärnsinvändning, varmed nödvärnsinvändningen avfärdas. TR bortser således från bevisbörderegeln som säger att det är åklagaren som ska motbevisa nödvärnsinvändningen. Som jag tidigare förklarat ska en invändning om nödvärn generellt godtas så länge den inte är vag eller så osannolik att den inte förtjänar avseende, eller inte kan motbevisas av åklagaren.

HovR går däremot igenom de objektiva omständigheterna i fallet. HovR finner dock att nödvärnsreglerna inte var tillämpliga eftersom det hade förflutit en tid mellan stölden och M:s ingripande. Detta menade HovR innebar att det inte var på bar gärning utan på flyende fot.

HD skapar här egentligen två nya prejudikat. Det första är när man menar att även då det förflutit någon minut ska det ändå anses vara på bar gärning. Således ska ingripandet täckas av reglerna i 24 kap 1 §. Det andra är när HD kommer fram till att även då våldsanvändningen till dess att polis anländer enligt regelverket inte torde vara mer än för-

¹³³ Se NJA 1990 s 210 där knivskärningen var uppsåtlig men där personen ändå frikändes.

svarligt är det svårt för den enskilde att avgöra var gränserna går vilket medförde att HD ansåg att nödvärnsreglerna ska täcka hela förloppet. Detta är ett ställningstagande jag ansluter mig till, då det i stundens hetta kan vara svårt för den enskilde att stanna upp och tänka efter var gränsen mellan försvarligt och uppenbart oförsvarligt våld går.

10.2 NJA 1995 s 661

T och M har tillsammans och i samförstånd den 13 januari 1995 förövat rån mot den av N innehavda butiken. T och M har färdats tillsammans i en tillgripen personbil. Bilen parkerades med högerdörren mot butiken, M lämnade bilen, medan T satt kvar med motorn i gång. I butiken har M genom pistolhot tilltvingat sig pengar. Medan butiksinnehavaren N lade pengarna i en plastkasse, nerböjd bakom disken lyckades B som är en medhjälpare till N, få tag i rånaren bakifrån. Med N:s hjälp övermannades rånaren, varvid B kom över rånarens pistol. Med denna pistol begav sig B mot entrén och avlossade i vart fall två skott mot rånarbilen. T träffades av två skott. Ett av skotten träffade i höger arm, medan det andra träffade i höger sida av bröstet. B erkänner att han avlossat de två skotten, men han nekar till att han velat döda T. Det var först när T började treva mellan bilens säten som han avlossade skotten. Detta berodde på att han blev skräm, eftersom han trodde att T letade efter ett vapen. Syftet med skotten var endast att skrämna T, så att denne inte skulle använda sitt vapen. B minns inte riktigt hur han hade riktat sitt vapen, eftersom han var uppskräm, då M tidigare hade riktat ett vapen mot honom. När bilen med T i försvunnit ropade han till folk att rånaren var farlig och skulle komma tillbaka. Människor runt omkring lugnade emellertid ner B och sade att rånaren hade försvunnit. B menar att han, om han skulle anses vara skyldig till de åtalade gärningarna, ska vara fri från ansvar på grund av nödvärn.

TR delar upp händelsen i två skeenden, det som hände i butiken samt det som hände vid bilen och menar att det är uppenbart att B blivit utsatt för en mycket grov provokation med stark nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Detta till trots är TR:s bedömning att det inte kan vara frågan om nödvärn. Detta då B:s ingripande i butiken vittnade om stor sinnesnärvaro och kallblodighet. TR menar att det därför är svårt att fästa tilltro till hans uppgifter om att han var tvungen att skjuta rånaren i bilen på grund av rädsla. Även om B var mycket uppjagad av det som han varit med om menade TR att han borde ha begripit att han inte hade något att frukta av rånaren i bilen. TR menar att det inte kan vara fråga om nödvärn, eftersom det från personen i bilen inte fanns ett överhängande brottsligt angrepp, vare sig på egendom eller på person. Inte heller någon annan nödsituation ansågs föreligga. Då B således inte befunnit sig i en nödvärnssituation, blir heller inte regeln om excess tillämplig. TR anser i stället att man inte kan dra annan slutsats än att B medvetet eller omedvetet försökt oskadliggöra T.

HovR börjar med att klargöra att det förelåg ett brottsligt angrepp från M:s sida vilket medförde att nödvärn var för handen. T:s medverkan i brottet innebar att han körde flyktbilen. Detta var en mer passiv och begränsad roll vid angreppet men det förelag inga som helst tvivel från HovR:s sida att B:s möjlighet till nödvärn inte bara stäckte sig till M utan även till T:s delaktighet i detta angrepp. B ska således enligt HovR ha befunnit sig i en nödvärnssituation, såväl vid avlossandet av det första skottet som vid det andra skottet. Grunden för nödvärnet är T:s handrörelse mellan sätena, som B uppfattar som ett försök att ta fram ett vapen. Detta medför enligt HovR att B befann sig i en putativ nödvärnssituation. HovR påpekar därvid att en putativ nödvärnssituation innebär

att B:s ansvar ska bedömas utefter som om situationen varit verklig. Dock kommer HovR vid försvarlighetsbedömningen av det första skottet fram till att situationen varit sådan att den med hänsyn till omständigheterna varit uppenbart oförsvarlig. Detta då det enligt HovR:s mening inte varit fråga om en sådan undantagssituation där det får accepteras att skjutvapen kommer till användning i nödvärn. Vid bedömningen av det andra skottet följer HovR:s argumentation i stort den som förts vid det första skottet. Dock med ett tillägg, att B inte brukade det livsfarliga vapnet för att direkt freda sig själv eller annan. Detta innebar enligt HovR att det i ännu mindre grad utgjorde ett undantagstillstånd för att bruka livsfarligt vapen i nödvärn. Sålunda kommer HovR fram till att gärningen är uppenbart oförsvarlig även vid andra skottet. Förelåg då nödvärnsexcess? Även då B ansågs vara uppjagad med en reducerad möjlighet att överväga och kontrollera sitt handlande vid första skottet och med uppfattningen att T var i färd med att ta fram ett vapen, ansåg inte HovR att B svårighet att besinna sig var så stor, att han kan gå fri från ansvar. Anledningen till detta var att B sagt att han var medveten om att han hade ett livsfarligt vapen samt att T satt i bilen. B döms därför till ansvar för båda gärningarna. Det fanns två skiljaktiga men bara i vad gäller påföljdsfrågan, inte ansvarsfrågan.

Domen överklagas till HD. Riksåklagaren menar att det överhuvudtaget inte var frågan om nödvärn. HD kommer fram till att det objektivt sett inte är en nödvärnssituation eftersom det från T:s sida inte förelåg det hot om överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom som avses i gällande lag. Av betydelse menar HD är dock B uppfattning över det rådande läget. Då det inte finns skäl att bedöma bevisläget på annat vis än tidigare instanser, ligger B:s uppfattning till grund och då han anses ha uppfattat situationen så att det förelåg en risk om överhängande brottsligt angrepp, förelåg det ett putativt nödvärn. Således ska B ej fällas till ansvar så länge som försvarsvåldet inte varit uppenbart oförsvarligt. Här kommer HD fram till att även om T framstod som en farlig brottsling, som kunde vara beväpnad och beredd att använda sitt vapen, kan det hot som B upplevde inte vara tillräckligt akut eller konkret för att han i förebyggande syfte ska få nyttja vapnet mot T. HD kommer även fram till att hans handlande var uppenbart oförsvarligt samt att han inte svårligen har kunnat besinna sig. Detta medför att omständigheterna var sådana att han inte kommer in under nödvärnsexcessen. Här fanns två skiljaktiga justitieråd som menar att då domstolen godtagit B:s syn på situationen, att T var i färd med att ta upp ett vapen, kan inte B:s handlande ses som uppenbart oförsvarligt, eftersom han då upplevde att han befann sig i livsfara. Han ska därför inte fällas till ansvar för det första skottet. Vad därefter gäller det andra skottet, anser de skiljaktiga att B nu torde ha haft situationen under en bättre kontroll vilket medför att omständigheterna nu blivit sådana att det andra skottet var uppenbart oförsvarligt. Eftersom det förflutit viss tid mellan det första och det andra skottet ansåg man att B haft tid till eftertanke vilket medför att han inte torde ha haft några svårigheter att besinna sig. Därför ska B, enligt justitieråden, fällas till ansvar för det andra skottet.

Kommentar

TR menar att B har en stark nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande men att han ändå visat stor sinnesnärvaro samt kallblodighet. TR menar att även då B var mycket uppjagad, borde han ha begripit att han inte hade något att frukta av rånaren i bilen. TR menar således att trots att B haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande, borde han ändå ha kunnat visa på stor sinnesnärvaro. Att vara mycket uppjagad men

ändå krävas på fullt logiska beslut i sitt val av försvarsvåld. Är ovanstående motsägelsefullt? Ja, och därför inte helt genomtänkt. TR kommer fram till att det mot T inte förelåg något nödvärn, vilket är helt riktigt då nödvärn är en objektiv ansvarsfrihetsgrund men går av någon anledning inte igenom den putativa sidan av nödvärnet. Eftersom TR helt kommer utanför nödvärnet ges heller ingen möjlighet att diskutera om B svårligen kunnat besinna sig, med andra ord om excess förelegat. Ingenstans i domen tar TR upp de vidare ramar som ska vara den angripne till förmån. Domen grundar sig således inte så mycket på gällande lagstiftning.

HovR börjar med att klargöra att även T innefattas i nödvärnssituationen, även om hans roll är begränsad, eftersom han befinner sig i den väntande flyktbilen. HovR bedömer således att de båda två ingår i det brottsliga angreppet. Dock är nödvärnet enligt HovR begränsat till den delaktighet som T:s handlande innebar, vilket begränsar det våld som B får nyttja sig av. Dock föreligger här ett putativt nödvärn, då T började treva mellan bilens säten, vilket leder till att B missuppfattar situationen och felaktigt tror sig vara utsatt för ett överhängande brottsligt angrepp. Steget härefter är att bedöma om det våld som användes var uppenbart oförsvarligt och om så var fallet, om B svårligen har kunnat besinna sig. HovR kommer fram till att de två skotten var uppenbart oförsvarliga med tanke på omständigheterna. Det har inte varit en sådan undantagssituation som medför att skjutvapen accepteras. Vad därefter gäller putativt nödvärn ska ett sådant misstag medföra att personen inte ska dömas till ansvar för sina handlingar, om det förhåller sig så att nödvärn skulle ha kunnat åberopas ifall hans föreställning varit riktig. Detta gäller dock endast så länge handlandet i den inbillade situationen inte var uppenbart oförsvarlig. Här gör HovR bedömningen att våldet som använts, trots detta, ska anses vara uppenbart oförsvarligt. HovR påpekar slutligen att situationen inte varit av sådan art, att B haft svårighet att besinna sig.

HD finner tills skillnad från HovR att det inte handlar om ett angrepp utan om två även om båda innefattas av samma rånsituation. Detta medför till skillnad från HovR att B befinner sig i en putativ nödvärnssituation när han går ut till bilen, då med det tillägget att detta grundar sig i att B tror att T ska ta fram ett vapen. Denna uppfattning angående vapnet är något som HD godtar, vilket medför att B möjlighet till försvarsvåld ökar markant i jämförelse till HovR. För, försvarsvåldet grundar sig på angreppsvåldet, till vilket försvarsvåldet inte får vara uppenbart oförsvarligt. Att möta en pistol med en pistol kan knappast anses som uppenbart oförsvarligt med tanke på de vida ramar som finns till den angripnes förmån, det torde inte vara uppenbart oförsvarligt även utan dessa vida ramar. Därmed torde B gå fri från ansvar redan på den grund som finns nödvärnsreglerna, och om man av någon anledning inte anser det ska B i vart fall gå fri från ansvar enligt reglerna om excess. HD domslut ter sig därför något märkligt.

10.3 NJA 2005 s 237

D hade blivit utsatt för ett inbrott och anklagade M för stöld. M krävde därför D på skadestånd om 10 000 kr eftersom denne enligt M ska ha spritt ut ett falskt rykte. De kom överens om att träffas på ett ställe i Göteborg, vilket är en vanlig träffpunkt för ungdomar men relativt avskild. När M anlände frågade han efter pengarna, varpå D svarade att han inte hade några. M ska då ha svarat ungefär ”tror du inte att jag vågar hoppa på dig”? Därefter såg D att det blänkte till vid M:s högra ficka och vid dennes högerhand för att därefter känna hur det sved till i bröstet. Det knivstick som M tillfogade D var enligt rättsmedicinskt utlåtande två cm långt och beläget under vänstra bröstvårtan. Sticket hade genomträngt bröstkorgens vägg men några skador kunde inte påvisas på lungan. Detta till trots fanns det både blod och luft i vänster lungsäck. Sticksskadan var inte av lindrig art, men inte heller av livshotande karaktär. Dock kunde luftansamlingen i lungsäcken bli livshotande, om den inte kom under behandling. Vid undersökningen påträffades även en sårskorpa på buken.

Efter M:s inledande knivstick tog D ett steg tillbaka och tog upp den kniv han hade med sig. Med sin vänstra hand tog han därefter tag i M:s knivarm, varefter han med sin högra arm utdelade ett hugg mot M. Detta hugg gav ingen effekt utan M fortsatte med sitt angrepp, vilket medförde att D högg på nytt med sin kniv. M:s angrepp upphörde inte förrän efter det femte knivhugget från D. M ska efter det femte knivhugget böjt sig framåt, vänt sig om och gått från platsen. M ska enligt D ha varit ”explosiv” under hela förloppet, som i ”extas” och situationen ska ha varit kaotisk. D menar att om han inte försvarat sig, skulle han fått utstå fler knivhugg från M.

I fråga om händelseförloppet finns bara D:s version eftersom M dog av sina skador, men såväl riksåklagaren som domstolen godtog denna.

TR menar att det får anses utrett att det var M som först brukade kniv, vilket medför att D haft rätt till nödvärn. Beträffande försvarligheten var M omvitnat större än D och han hade ett kriminellt förflutet med fängelsestraff för grovt rån, narkotikabrott, våld mot tjänsteman samt brott mot knivlagen. TR skriver ”även om kniv på allmän plats inte är tillåtet har den som angrips med kniv rätt att försvara sig med kniv och han har då rätt att försvara sig inom ganska vida ramar”. Efter det sista knivhugget hade M gått 40-50 meter innan han föll ihop. Det var också först då han släppte kniven vilket fick TR att utgå ifrån att M inte betvingats förrän efter sista hugget. TR ansåg inte att D handlat uppenbart oförsvarligt, när han försvarade sig till dess att faran för hans del var över. Då D:s invändning om nödvärn inte var motbevisad ska åtalet mot honom gillas.

HovR ansåg inte att det fanns anledning att frånga TR:s bedömning vad gäller D:s berättelse utan den kunde läggas till grund för bedömningen. Även HovR fann att D begått gärningen i nödvärn. HovR fann det dock uppenbart oförsvarligt att försvara sig med kniv trots att D blivit stucken med kniv i bröstet. Dock skulle D gå fri från ansvar då man ansåg att han svårligen kunnat besinna sig. I detta hänseende beaktade HovR farans storlek, att angreppet kom plötsligt samt att händelseförloppet gick mycket snabbt. Även HovR berör i sin försvarlighetsbedömning M som person och kom fram till att D kanske inte bara fysiskt utan även psyksikt var i underläge. ”M var dömd för flera allvarliga brott och hade möjligen såsom det uttryckts högre kriminell status.” HovR fastställde TR:s domslut.

Nödvärnsbestämmelserna innebär, enligt HD, inte att dödligt våld aldrig kan vara tillåtet. Förutsättningarna för att få använda dödligt våld är emellertid dels att den angripne befinner sig i ett så trängt läge att sådant våld inte klart avviker från vad som behövs för att avvärja angreppet, dels att det brotliga angrepp som våldet avser att värja är direkt livshotande eller annars riktar sig mot synnerligen viktigt intresse. HD menar att rätt till nödvärn i princip inte föreligger när man kommit överens om att göra upp, om inte någon av de inblandade övergår till ett angrepp som klart ligger utanför ramen för vad som i sammanhanget får anses vara förutsatt. HD skriver vidare att vid uppgörelser av detta slag, som går utöver vad som kan vara tillåtet till följd av samtycke eller social adekvans, ska varje part dömas för det våld han utövat eller försökt utöva helt oberoende av vem som faktiskt inlett våldsutövningen.

HD kommer dock fram till att D:s uppfattning av händelseförloppet inte var sådant att de kan lämnas utan avseende. HD godtar därför att D under den tid han knivhögg M varit utsatt för ett angrepp som får bedömas som livsfarligt. HD kommer fram till att det inte föreligger ett uppenbart missförhållande mellan nödvärnshandlingen och den skada som hotat genom det brottsliga angreppet, vilket medför att D:s gärning inte kan anses uppenbart oförsvarlig.

HD går vidare genom att fråga sig om våldet klart avvikit från vad som behövts för att avvärja angreppet. Om angreppet kunnat avvärjas på annat sätt än genom det våld som D brukat kan gärningen, trots att det inte föreligger något uppenbart missförhållande mellan våldet och det hotade intresset, ändå vara att bedöma som uppenbart oförsvarligt. Kanske hade D kunnat använda sig av mindre grovt våld, kanske hade D kunnat rikta sitt våld mot mindre vitala delar av M:s kropp. Prövningen HD gör utgår från två objektiva utgångspunkter.

- Händelsen utspelar sig mitt på dagen i närheten av bostadsbebyggelse. D har uppgett att det inte fanns någon bra flyktväg, eftersom han bakom sig hade ett trädbevuxet område och en backe. HD finner dock genom fotografier åberopade av åklagaren att D haft en möjlighet att bege sig från platsen. HD menar dessutom att D kunnat räkna med hjälp av människor i omgivningen.
- En jämförelse mellan D:s och M:s skador samt att D:s uppgift om att han hållit M:s knivarm talar starkt emot att D befunnit sig i ett sådant underläge att det var erforderligt att tillgripa dödligt våld. HD menar att D i stället skulle ha använt sig av mindre grovt våld som skulle ha varit mindre förödande för M och därefter bege sig från platsen. HD menar att det funnits alternativa handlingssätt och att dessa varit av sådant slag att det kan krävas av en person av D:s ålder och erfarenhet att någon av dem valts framför det dödliga våldet.

HD konstaterar i sin försvarlighetsbedömning att D:s val av våld varit uppenbart oförsvarlig.

Vad gäller nödvärnsexcessen, ska vid bedömningen farans art, den tid som stått till förfogande för övervägande samt den angripnes individuella egenskaper beaktas. Vad gäller denna bedömning gör HD en hänvisning till doktrinen istället för att själv utveckla en sådan prövning. HD kommer i vart fall fram till att även om det inledande knivhugget

kom överraskande har händelseförloppet inte varit helt kortvarigt och att D efter varje knivhugg tittat på M för att se ifall hugget haft effekt. HD menar att det funnits tid över för överväganden. HD fortsätter med att det inte framgått att D:s individuella egenskaper i allmänhet eller hans sinnestillstånd vid tillfället skulle ha inverkat på bedömningen av hans möjligheter att besinna sig. D har även uppgett att han var beredd på att mötas av handgripligheter, eftersom han inte hade pengar med sig. Mot bakgrund av detta anser inte HD att D kan gå fri från ansvar på grund av att han svårligen kunnat besinna sig.

Det fanns två skiljaktiga justitieråd vad gällde ansvarsfrågan. Minoriteten höll med majoriteten om att prövningen ska utgå ifrån D:s rätt att enligt nödvärnsreglerna tillgripa våld för att freda sig från M:s angrepp. Minoriteten anser heller inte att det föreligger ett uppenbart missförhållande mellan det våld som D utövade och den skada som hotat honom. Minoriteten anser dock, till skillnad från majoriteten, att då det i målet inte redovisats en närmare utredning över förhållandet på platsen, en uppförssbacke samt ett svårforcerat skogsområde, hade åklagaren inte lyckats styrka att D haft en fri flyktväg. Avsaknaden av denna utredning medför att D:s uppgifter får tas för gott. Det kan mot denna bakgrund inte anses visat att det var uppenbart oförsvarligt för honom att inte bege sig från platsen. Minoriteten ansåg heller inte att den stora skillnaden mellan de skador som D och M tillfogats automatiskt medför att våldet varit uppenbart oförsvarligt. Man menar att om angreppet riktats mot en person som i vars tjänsteutövning det ingår att hantera hotfulla situationer och som förvärvat erfarenhet av att agera i motsvarande situationer skulle motsvarande våld med lätthet ha ansetts som obefogat. D:s ålder och avsaknad av sådan särskild erfarenhet medför att en motsvarande bedömning inte kan göras. Minoriteten avslutar med att säga att då M var större och kraftigare än D och då enbart skillnaden i skador mot den bakgrunden inte är tillräcklig för att det ska anses vara visat att det våld D nyttjat varit uppenbart oförsvarligt med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt, ska D gå fri från ansvar.

Kommentar

Kan det verkligen vara möjligt att tre instanser kommer fram till tre så vitt olika svar? Ja, tydligen. Om vi börjar med att titta på bevisfrågan, ansåg TR att D var utsatt för ett brottsligt angrepp till vilket han fått nyttja nödvärn. Man ansåg inte att försvar med kniv var uppenbart oförsvarligt, eftersom han var angripen med kniv. Här talar man om den breda marginal till förmån för den angripne vilken återfinns i förarbetena. Man använder uttrycket ”ganska vida ramar”. Åtalet ogillades på grund av för dålig bevisning.

HovR å sin sida håller med TR i bedömningen att D var utsatt för ett brottsligt angrepp och därför befann sig i en nödvärnssituation. HovR gjorde dock bedömningen att även om D var utsatt för ett angrepp som innefattade en kniv, var det uppenbart oförsvarligt av honom att försvara sig med en kniv. Våldet han nyttjade ansågs vara uppenbart oförsvarligt, men man ansåg med tanke på faran och den snabba händelseförloppet, att han svårligen kunnat besinna sig.

Vad sedan gäller HD, håller jag med minoriteten i vissa delar. Vad gäller bevisningen anser jag inte att riksåklagaren har förebringat tillräckligt med bevisning för att få D:s nödvärnsinvändning att framstå som obefogad. Att som majoriteten påstå att D bara kunde gå ifrån platsen mitt under ett knivslagsmål vare sig det är en framkallad situation

eller inte finner jag märkligt. Självt hade jag aldrig släppt armen på den människa som försöker sticka mig med kniv. Att sedan påstå att D kunnat räkna med hjälp från omgivningen finner jag än mer märkligt. Bra vore om man i en nödvärnssituation fick hjälp från omgivningen, men kan man kräva det eller ens räkna med det. Tvärtom finns det sedan tidigare domar från HD som pekar på att man inte alls behöver räkna med hjälp från andra. Denna dom torde därför till vissa delar utgöra ett nytt prejudikat på området; dock inte nödvändigtvis ett bra sådant. Att D hållit i M:s knivarm menar HD:s majoritet medför att han inte befunnit sig i ett sådant underläge att det våld han nyttjade var erforderligt. Frågan som då uppkommer är om man inte får använda sig av ett övertag i en nödvärnssituation. Om man lyckats stoppa angriparen, måste man då stå och invänta nästa oundvikliga angrepp? Blomkvist menar att man inte har en skyldighet att avvakta och låta personen återfå sina krafter för att han ånyo ska kunna angripa.¹³⁴ Blomkvist menar att man måste ha rätt att slutgiltigt avbryta angreppet. Detta behöver naturligtvis inte innebära att någon mister livet. Detta står i överensstämmelse med de bestämmelser som finns i nödvärnsparagrafen, det vill säga att ett brottsligt angrepp är överhängande eller påbörjat. D menade att situationen var kaosartad och att det var först efter det femte knivhugget som M backade undan. Således fanns där under hela händelsen ett brottsligt angrepp, ett brottsligt angrepp som också erkändes av domstolen och riksåklagaren. HD menade att man med tanke på D:s ålder och erfarenhet kunde kräva, att han borde ha valt en annan lösning framför det dödliga våldet. Att kräva detta av en polis kan jag förstå, vilket också minoriteten är inne på, men att kräva detta av en 19-åring som efter att ha blivit knivhuggen i bröstet ska ha sinnesnärvaro nog att välja den mest lämpade metoden tycker jag är lite magstarkt. HD fortsätter med att säga att han inte heller kan gå fri genom excessen, eftersom handlingen inte varit kortvarig och att han därför inte svårligen kunnat besinna sig. Återigen, han hade precis fått en kniv i bröstet men man anser ändå att han borde ha kunnat besinna sig. I NJA 1994 s 48 ansåg man att personen i fråga svårligen kunnat besinna sig, och detta då han var sömndrucken, se ovan. D hade emellertid i det här fallet fått en kniv i bröstet, men han skulle trots detta, enligt HD:s uppfattning, ha kunnat besinna sig. Var finns då den breda marginalen till den angripnes förmån som det pratas om i förarbetena? För det är trots allt så, att när man pratar om att försvarsvåldet är uppenbart oförsvarligt är det i relation till det våld som angriparen använder sig av. När man sedan kommer till excessen, ska man därefter ta ställning till om den angripne svårligen har kunnat besinna sig. Detta måste anses innebära, att marginalen för att gå fri från ansvar blir än vidare för den angripne.

Annika Norée skrev en artikel med utgångspunkt från rättsfallet, där hon anser att det intressanta inte är bevisningen utan om nödvärnsrätten bör täcka farliga situationer som man själv försatt sig i eller rent av framkallat.¹³⁵ Hon menar att HD-fallet tyder på att nödvärnet inte omfattar ”uppgörelser som går utöver vad som kan vara tillåtet till följd av samtycke eller social adekvans”. Att D gått dit med vetskapen att bötningen ska diskuteras men inte tagit med sig några pengar medförde att han var inställd på att han kunde mötas av handgripligheter. Detta medförde enligt Norée att det var en framkallad nödvärnssituation. Hon menar att HD istället för att trassla in sig i om våldet var uppenbart oförsvarligt eller inte skulle säga att fallet handlade om en sådan uppgörelse som faller utanför vad som är tillåtet. Att nödvärn i förebyggande syfte, preventivt nödvärn, inte är tillåtet. Hon anser heller inte att en person som provocerat och på så sätt framkal-

¹³⁴ Blomkvist s 33

¹³⁵ Juridisk tidsskrift 2005-06:2 s 409-416

lat en nödvärnssituation ska ha rätt att åberopa nödvärn. Det rimmar enligt henne illa med lagstiftarens vilja att minska våldet.

Jag kan inte annat än att hålla med då det gäller rättsläget kring uppgörelser. Det måste komma en tydligare styrning över vad som nu gäller. Detta är dock något för lagstiftaren och inte för HD, eftersom jag inte kan se hur problemet kan tolkas in i gällande rätt, som i detta fall skulle vara nödvärn. Jag har dessutom svårt att utläsa från domen att det skulle vara fråga om en uppgörelse. Bara för att man misstänker att man kan utsättas för ett brottsligt angrepp innebär detta inte att man genom att komma till en avtalad plats skulle förlora sin rätt att försvara sig. Blir man utsatt för bötnings, det vill säga ett brott, och väljer att möta sin antagonist men inte har med sig några pengar och därför blir utsatt för ett brottsligt angrepp menar Norée att man förlorat sin rätt till nödvärn. Om detta synsätt skulle bli ledande, skulle det vara till nytta för den som bötar, vilket knappast kan leda till något gott. Trots att nödvärnet inte innefattar en uppgörelse, är det ingen instans som ansett att åklagaren lyckats motbevisa D:s nödvärnsinvändning. Jag anser därför att HD:s dom inte bara är ytterst tveksam, utan direkt felaktig, när man väljer att låta den subjektiva uppfattningen råda över det objektiva beslutet. Frågan är således om den egentligen skapade någon ytterligare klarhet på något sätt eller om den istället skapade en större osäkerhet kring begreppen.

10.4 NJA 2009 s 234

J flyttade med sin familj till Ingarö 1998 där han kom att bo granne med S. J måste passera S:s fastighet för att komma till sin egen. Redan innan flytten blev J varnad för S, då denne var känd för att trakassera samt hota sina grannar. J och hans fru valde därför att hantera S varsamt och tålde därför att S skrek och skällde om vissa saker. Från att ha varit en person som bråkade verbalt blev S den 14 februari 2005 en person som försökt döda J. Upprinnelsen till det hela är att J står och pratar med några grannar, när S kommer fram och fysiskt angriper en av grannarna, eftersom han anser att denne är skyldig honom ett skadestånd. J försöker lugna ner S men får i stället motta ett knytnävsslag i ansiktet så han far i backen. J kommer på fötter igen och tar tag i S:s kläder och lyckas på så sätt hindra honom från att slå igen. S kommer dock fri och försvinner hemåt. S kommer dock strax tillbaka och angriper då J med en kniv. J lyckas undkomma att skadas genom att en av grannarna skriker en varning. Polis kallas till platsen och J anmäler S för misshandel. På grund av hot riktade mot J, men även mot hans barn och fru tidigare under dagen, sover han dåligt den natten, då han är övertygad om att S kommer att ha ihjäl honom. Nästa dag väljer J att följa barnen till bussen, som en försiktighetsåtgärd med tanke på de uttalade hoten. Senare den dagen hämtar J barnen i skolan, även detta som en försiktighetsåtgärd med tanke på de uttalade hoten. Väl hemma hör han senare på eftermiddagen hur en traktor kör upp till huset. Det var S som parkerade traktorn precis utanför ytterdörren. S skriker åt J att inte komma ut, eftersom då skulle han bli överkörd. S stänger av motorn och börjar gå nerför backen, J går då ut och skriker till S att han inte kan lämna traktorn där. S skriker då till svar ”jag ska fixa dig och dina ungar” S håller även upp en mobiltelefon och säger att han ringt några polacker som ska ha ihjäl J och hans familj. J slår då till armen så att mobiltelefonen far iväg. S sliter då fram en kniv och hotar att sprätta upp både J och hans barn. J backar undan och lyckas avvärja ett hugg från kniven men handen, med avvärjningsskador som följd. J tar sedan fram den hammare han har i bakfickan och slår till S i huvudet och skriker till denne att släp-

pa kniven. Slaget var så pass kraftigt att S sätter sig ner. Under tiden springer J tillbaka till sitt hus och förvissas sig att barnen är där och ber samtidigt sonen att ringa till polisen. Därefter går han ut igen. S har under tiden kommit på fötter igen och ragglade omkring för att sedan komma farande med ny kraft, fortfarande med kniven i handen enligt J. För att freda sig utdelade J ett flertal slag mot S huvud med hammaren. Våldet medförde 22 sårskador i ansiktet och huvudet, vilka medfört blödningar i hjärna och hjärnhinnor samt svullnader på höger hjärnhalva samt förskjutning av hjärnan. S blev blind på höger öga och var tvungen att operera bort ögat. Traumat har även lett till epilepsi och kraftiga kognitiva funktionsnedsättningar. J bestrider ansvar. Som grund har han åberopat nödvärn då han varit utsatt för ett påbörjat brottsligt angrepp.

TR kommer vid en samlad bedömning fram till att J:s uppgifter om händelseförloppet ska godtas, då S inte kan ge några detaljer och vittnen till händelsen saknades.

Detta medför att det inte finns några tveksamheter då det gäller nödvärnssituationen vid det första angreppet från S. TR anser heller inte vid försvarlighetsbedömningen att det är uppenbart oförsvarligt att värja sig med hammare vid ett knivangrepp. Dock anser TR att det är på gränsen för vad som är uppenbart oförsvarligt då slagen träffar huvudet. TR menar dock att då slagen inte utdelats med full kraft och att merparten av S skador inte uppkommit vid detta tillfälle, ska det inte ses som en brottslig handling.

Vad sedan gäller det andra angreppet från S:s sida har J använt kraftigare slag, alla mot huvudet. J har uppgett att S raglade omkring efter de första slagen i huvudet, vilket tyder på att J var medveten om att S påverkats av slagen. TR menar att det kan antas att flertalet av de allvarliga skadorna uppkommer vid detta senare tillfälle. TR anser således att gärningen i denna del varit uppenbart oförsvarlig.

Frågan TR ställer sig är då om omständigheterna varit sådana att J svårligen har kunnat besinna sig. TR kommer fram till att även då första angreppet var överraskande för J och att han därför bemött det mer eller mindre reflexmässigt, har det gått viss tid innan S rest sig och raglat omkring. Under denna tidsrymd har J haft möjlighet att överväga vad han ska göra om S väljer att angripa igen. J:s sinnestämning har vid tillfället spelat roll men inte varit så stora att de menligt ska ha inverkat på hans möjligheter att göra en riktig bedömning. TR menar därför att situationen inte varit sådan att J svårligen kunnat besinna sig. J döms därför för grov misshandel.

HovR menar att trots att det framkommit nya omständigheter i form av en psykolog som menade att J befunnit sig i en allvarlig hotsituation med en mycket hög stressnivå som följd, finns ingen anledning att göra en annan bedömning än TR i skuldfrågan. På de skäl som TR angett i sin dom, döms därför J i HovR för grov misshandel.

HD menar att bedömningen om en gärning som begåtts i nödvärn ska anses vara tillåten och inte oförsvarlig, innefattar två moment. Det första är att det inte förelegat ett uppenbart missförhållande mellan nödvärnshandlingen och den skada som hotat genom angreppet. Dessutom krävs att försvarsvåldet som har använts inte får stå i klar disproportion till vad som erfordrats för att avvärja angreppet. Här jämför HD bland annat med NJA 2005 s 237. HD anser det vara klart att J använt våld som i sig är livsfarligt. Dock anser HD att sådant våld är tillåtet om angreppet som våldet riktat sig mot är livshotande. HD menar att det i vart fall av utredningen visat sig att J uppfattat sig vara utsatt för

ett livshotande angrepp. HD anser därför att utifrån kravet att det inte får föreligga ett missförhållande mellan nödvärnshandlingen och den risk för skada som angreppet utgör, att J gärning inte varit uppenbart oförsvarlig.

Frågan HD sedan ställer sig är om våldet ändå, med utgångspunkt i tidsrymden, måste anses vara uppenbart oförsvarlig. HD kommer fram till att även då tidsuppgifter inte gått att fastställa handlar det om ett relativt utdraget händelseförlopp. HD menar att det framgår av J:s egna uppgifter, att S var så påverkad av de redan utdelade hammarslagen att han har haft möjlighet att använda mindre ingripande våld vid det andra angreppet. Således har J använt våld i en sådan utsträckning att det får anses vara uppenbart oförsvarligt.

Då J brukat mer våld än vad som ryms under nödvärnsbestämmelserna går HD vidare till reglerna i 24 kap 6 § om excess, det vill säga om situationen har varit sådan att han svårligen har kunnat besinna sig. Händelseförloppet har inte varit så snabbt att J handlande ska kunna anses som ursäktligt på den grund att det saknas tid till eftertanke. Frågan HD ställer sig sedan är om J på grund av rädslan befunnit sig i ett sådant psykiskt tillstånd att det inte kunnat begäras av honom att han ska anpassa sitt agerande efter de regler som stipuleras i nödvärnsbestämmelserna. HD går igenom vittnesmålen och kommer fram till att det står klart att J varit mycket rädd och uppjagad redan innan S dök upp vid huset den andra dagen. Polisen som var först på platsen vittnade om att J var knappt kontaktbar vilket i sak bekräftades av den granne samt av J:s fru som kom till platsen strax efter händelsen. Till detta kommer en i HovR hörd psykolog som bedömt att J reagerat så starkt på situationen att han svårligen kunnat besinna sig. Sammanfattningsvis menar HD, befann sig J i ett sådant tillstånd att det får anses som ursäktligt att han inte förmått begränsa sin våldsanvändning.

Det fanns ett skiljaktigt justitieråd i vad gäller ansvarsfrågan. Han menar att då J hunnit med att besöka huset för att förvissa sig om att barnen var där samt be sonen ringa polisen, har J haft både tid samt förmåga att välja mindre grovt våld. Situationen torde därför inte vara sådan att J svårligen har kunnat besinna sig.

Kommentar

TR fastställer snabbt i domskälen att det vid första angreppet är tal om nödvärn. TR menar också i försvarlighetsbedömningen att det ej kan anses vara uppenbart oförsvarligt att försvara sig med hammare när man är angripen med kniv. Dock anser TR att det handlar om ett gränsfall då hammarslagen träffar i S:s huvud. Detta anser jag vara helt i linje med de vida ramar som finns i förarbetena. Att J instinktivt efter ett knivangrepp värjer sig med den hammare han har i fickan, anser jag faller inom de vida ramar man talar om i förarbetena, även då hammarslagen träffar huvudet. Försvarsvåldet ska sättas i relation till angreppsvåldet och då de kraftiga huvudskador S ådrar sig, inte kommer vid första angreppet anser jag att försvarsvåldet så här långt inte överskrider vad som är tillåtet enligt nödvärnsreglerna.

Det är nu vid andra angreppet som S får merparten av sina huvudskador, och även de grova skadorna. TR menar att eftersom det har förflutit viss tidsrymd, J har varit i huset och pratat med barnen, har han haft tid att överväga situationen och därigenom också haft möjlighet att använda mindre våld. Detta medför att TR dömer J för grov misshan-

del, eftersom den anser att han haft möjlighet att besinna sig. Detta är en bedömning som jag ansluter mig till vilken även är helt i linje med förarbetena.

HovR finner ingen anledning att göra någon annan bedömning än TR i skuldfrågan och dömer således J för grov misshandel utefter de skäl TR angett i sin dom.

HD börjar med att fasställa de objektiva rekvisiten för nödvärn. HD delar därefter upp situationen i två delar. Vilka är att det inte har förelegat ett uppenbart missförhållande mellan nödvärnshandlingen och den skada som hotat genom angreppet. Samt att det försvarsvåld som har använts inte får stå i klar disproportion till vad som erfordrats för att avvärja angreppet. HD gör därefter om bedömningen utifrån ett tidsperspektiv. Att HD använder sig av ”klar disproportion” visar att de tagit hänsyn till de vida ramar som lagstiftaren skrivit in i förarbetena.

Nödvärn är en objektiv ansvarsfrihetsgrund där försvarsvåldet med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse inte får vara uppenbart oförsvarligt. Således ska försvarsvåldet sättas i relation till angreppsvåldet och däremellan får inte finnas en klar disproportion. HD kommer fram till att det våld som J använt sig av inte står i missförhållande med angreppsvåldet. Detta då det fanns risk för J:s liv. Nödvärn föreligger endast om det är tal om ett brottsligt angrepp eller ett överhängande sådant. I stället för att krångla till det med tidsperspektiv, vilket jag har vissa svårigheter att läsa in i lagstiftningen, anser jag att HD skulle komma fram till att nödvärn inte föreligger på den grund att det heller inte föreligger ett brottsligt angrepp, eller ett överhängande sådant. Med tanke på det kraftiga övervåld som J utsatte S anser jag att frågan inom ramen för nödvärnet i stället torde handla om J svårligen kunnat besinna sig eller om det var frågan om en hämnd. I vilket fall kommer samtliga instanser fram till att J gått för långt i sitt försvar.

HD går i vart fall vidare och gör en bedömning enligt reglerna om excess då den finner att våldet J använt ska anses vara för mycket. Också enligt reglerna om excess, finner HD att situationen inte varit så snabb att J handlande ska anses som ursäktligt. Frågan HD sedan ställer sig är om J på grund av rädsla befunnit sig i ett sådan psykiskt tillstånd att hans agerande kan ses som ursäktligt. Här kommer HD fram till vid en genomgång av vittnesmålen att J varit uppjagad och rädd innan händelsen samt att han varit knappt kontaktbar efter händelsen. Detta tillsammans menar HD tyder på att J befann sig i ett tillstånd där han ej förmått begränsa sin våldsanvändning. Därför menar HD att J befunnit sig i en sådan situation att han svårligen kunnat besinna sig och därmed inte ska dömas till ansvar för det våld han använt. Vad som ska beaktas vid en bedömning om J svårligen kunnat besinna sig är bland annat farans art, den tid som stått till förfogande för övervägande samt personliga egenskaper såsom lättskrämdhet.¹³⁶ Till detta ska läggas själva händelseförloppet i dess tillblivelsestund men också den tilltalades personlighetspräglade upplevelser.¹³⁷ Ska vi följa vad Norée skriver i sin artikel, har J bara genom att han gått ut, förlorat sin rätt till nödvärn i första läget. Detta kan naturligtvis inte vara möjligt men var verkligheten situationen sådan att J svårligen kunde besinna sig? Han hade sinnesnärvaro nog att springa in i huset och kontrollera sina barn samt be sonen ringa polisen. Detta tyder på viss sinnesnärvaro. Att HD gör sin bedömning, delvis, på

¹³⁶ KBrB II s 24:46

¹³⁷ Blomkvist s 56

hur J mår efter händelsen tycker jag är märkligt, eftersom det torde vara sinnesnärvaron under händelsen som spelar roll. Jag håller därför med det skiljaktiga justitierådet. Det fanns tid till eftertanke, vilket medför att J torde ha haft förmåga att välja mindre grovt våld. Den jämförelse som HD gör med NJA 2005 s 237 finner jag intressant eftersom det rör försvarsvåld. I NJA 2009 s 234 kommer HD fram till att det är tillåtet med försvarsvåld som är livshotande om angreppet är livshotande. Detta skiljer sig från ovan nämnda dom där HD ansåg att det var uppenbart oförsvarligt att försvara sig med kniv, när man blev angripen med kniv trots att angreppet ansågs som livshotande.

11. Sammanfattning

I prop 1993/94:130 s 69 skriver man om den breda marginalen till den angripnes förmån som nödvärnsrätten ska utgöra. Denna marginal finns inbyggd i ordalydelsen ”*uppenbart oförsvarlig*” men även i excessens ”*svårligen kunnat besinna sig*” vilket medför att handlingen ska kunna inrymma en åtgärd som sträcker sig längre än nöden krävt, så länge åtgärden inte är uppenbart oförsvarlig.¹³⁸ Det torde dock knappast gå att säga att lagen ger den enskilde medborgaren en bruksanvisning över hur han vid ett angrepp ska agera. Vid en uppkommen nödvärnssituation har han vissa risker han måste väga mot varandra och detta ska oftast göras under en mycket kort tidsrymd. Den angripne ska således beakta hur angreppets beskaffenhet ser ut samt vilket skada som kan tänkas uppkomma av angreppet. Med detta som utgångspunkt ska han därefter ta ställning till hur mycket försvarsvåld som han får nyttja samt vilken skada som försvarsvåldet kan komma att medföra. Den angripne riskerar möjligen svåra kroppsskador, kanske till och med livet som insats om angreppet inte avstys, men å andra sidan kan personen riskera ett fängelsestraff om han gör en felbedömning och domstolen anser att han nyttjat våld som får anses vara uppenbart oförsvarligt. Det är just på grund av denna anledning som lagstiftaren valt att ge den angripne lite vidare ramar att agera inom, eftersom det i de flesta fall när det kommer till nödvärn handlar om ett snabbt agerande med snabba beslut och inte alltför sällan av en person utan juridisk skolning som inte är van att ta dessa beslut. Att då ställa kravet att den angripne utefter de ovan angivna förutsättningarna på en mycket liten tidsrymd ska välja den för tillfället, med tanke på angreppet, rätta mängden våld till sitt försvar, låter sig inte göras. Det får i ljuset av detta därför anses vara mycket märkligt att domstolarnas jämförelse i en nödvärnssituation ofta är en bonus pater familias, och vad han skulle ha gjort i en liknande situation. Då man genom dagens lagstiftning valt att lägga mycket på den enskilde domarens skarpsinne, vad gäller bedömningen av nödvärn, så har det visat sig vid en genomläsning av rättsfall att domsluten spretar. Det finns idag en låg förutsebarhet när det kommer till nödvärnet vilket i sin tur naturligtvis påverkar rätts säkerheten. Naturligtvis ser det ut som det gör för att våldsnivån i samhället ska hållas på en så låg nivå som möjligt, men de bedömningar som domstolarna gör måste ändå ha samma grunder. En sänkning av våldsnivån får heller aldrig ske genom en inskränkning av den enskildes rätt att försvara sig.

Det har nu gått dryga 20 år sen betänkandet kom ut, och 14 år sen propositionen för ändringarna i 24 kap BrB kom. Betänkandet angav vad det fanns för behov och varför vi har behov av det rent juridiskt, propositionen kom med konkreta lagförslag som senare blev lag. Finns det ett behov av nya revideringar av lagen? Nej, inte enligt mig. Lagen i sig är inte bekymret, då den är tydlig men även lämnar stort utrymme för flera situationer på gott och ont. Jag anser att ny praxis, som alltid, kommer att driva utvecklingen inom tolkningen av nödvärnsrätten. Lika lite som en bonus pater familias finns bland de angripna, lika lite finns det inom domarkåren en Hercules. Med detta sagt me-

¹³⁸ Leijonhufvud, Wennberg s 82

nar jag att det ligger i lagstiftarens intresse att utbilda, vidareutbilda samt se till att domarkåren vidmakthåller kunskapen för att kunna göra rätt bedömningar. Utöver detta anser jag att när det kommer till nödvärn, bör lagstiftaren ge domaren ett tydligare redskap, genom att vara tydligare i till exempel förarbetena. Ett tydligt exempel som på många sätt stöder min slutsats är de två domarna från HD, NJA 2005 s 237 samt NJA 2009 s 234, där domsluten på ett synnerligen allvarligt sätt spretar vilket naturligtvis är en individuell katastrof.

Men hur gick det då med min inledande frågeställning? Hur mycket våld får den enskilde nyttja till sitt försvar? Det har under arbetets gång visat sig vara en mycket svår fråga, på vilken det inte finns något enkelt svar. Enligt förarbetena skall det finnas en bred marginal till den angripnes förmån. Denna marginal är inte alltid så bred i verkligheten, och bredden har dessutom en tendens att fluktuera i domstolarna. Att således ge ett entydigt svar har visat sig vara omöjligt. Att därför kräva av en person att han eller hon under angreppet skall fatta rätt beslut angående vilket våld som skall nyttjas samt på vilken nivå våldet skall läggas när domstolarna i lugn och ro inte kan komma fram med ett entydigt svar, anser jag vara att kräva för mycket av den enskilde medborgaren.

Den andra frågan, vad som händer om den enskilde använder mer våld till sitt försvar än vad som anses vara tillåtet i en nödvärnssituation är lättare att svara på. Om för mycket våld används, ska domstolarna tillämpa excessreglerna. Om det vid nödvärn ska finnas en bred marginal, finns det vid excess en än bredare marginal som baserar sig på den angripnes sinnesnärvaro vid det enskilda tillfället. Denna sinnesnärvaro kan vara mer eller mindre frånvarande, vilket kan resultera i att väldigt mycket våld får nyttjas vid försvar av den angripne, se NJA 2009 s 234. Min personliga åsikt i just det fallet är nog att våldet gått över gränsen även för excess även om inte HD ansåg det.

Frågan om hur man ska bedöma ansvarsfrihetsgrunderna, och då särskilt nödvärn och nödvärnsexcess, är ett enligt mig intressant ämnesområde inom juridiken; det vill säga vad man får och inte får göra utan att bli dömd för straffberättigade handlingar. Charmen med det är att det är oerhört komplext och svårdefinierat. Nödvärn åberopas konstant vid diverse brottmål och är därmed en enligt mig en mycket viktig del av straffrätten.

12. Käll- och litteraturförteckning

Propositioner

Prop 1993/94:130 Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.).

SOU

SOU 1934:56 Betänkande och förslag rörande revision av gällande lagbestämmelser om nödvärnsrätt m.m.

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk angivet av straffrättskommittén.

SOU 1988:7 Frihet från ansvar. Om legalitetsprincipen och allmänna grunder för ansvarsfrihet. Slutbetänkande av fängelsestraffkommittén.

Rättsfall

NJA 1968 s 500

NJA 1969 s 425

NJA 1970 s 58

NJA 1970 s 280

NJA 1973 s 590

NJA 1978 s 356

NJA 1980 s 606

NJA 1990 s 210

NJA 1990 s 370

NJA 1993 s 553

NJA 1994 s 48

NJA 1995 s 84

NJA 1995 s 661

NJA 1999 s 460

NJA 2005 s 237

NJA 2009 s 149

NJA 2009 s 234

RH 2008:90

Litteratur och tidskrifter

Agge, Ivar, Thornstedt Hans Straffrättens allmänna del. 4:e upplagan. Stiftelsen Juristförlaget vid Stockholms universitet. Stockholm. 1984. Cit Agge, Thornstedt.

Blomkvist, Curt Rätten till självförsvar. Om tillåtet och otillåtet våld i nödsituationer. Stockholm. 1972.

Dahlström, Mats, Nilsson, Inger, Westerlund, Gösta Brott och påföljder. En lärobok i straffrätt om brottsbalken. Bruuns Bokförlag. Göteborg. 2001. Cit Dahlström m fl.

Elwing, Carl M, Wallén, Per-Edwin, Aspelin, Erland Brott och brottmål. 7:e upplagan. Norstedts Juridik. Angered. 1993. Cit Elwing m fl.

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Susanne Brottsbalken. En kommentar. Del I och II. Studentutgåva 5. Norstedts Juridik AB. Göteborg. 2007. Cit KBrB I respektive II.

Jareborg, Nils Allmän kriminalrätt. Iustus förlag AB. Uppsala. 2001. Cit Jareborg, Allmän kriminalrätt.

Jareborg, Nils Brottsbalken kap. 23-24 med mera. Iustus förlag AB. Uppsala. 1985. Cit Jareborg, BrB kap 23-24 m m.

Jareborg, Nils Lakimies. Till 250-årsminnet av 1734 års lag. Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland. Helsingfors 1984. Cit Jareborg Lakimies.

Jareborg, Nils Straffrättens ansvarslära. Iustus förlag AB. Uppsala. 1994. Cit Jareborg, Straffrättens ansvarslära.

Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne Straffansvar. 6:e upplagan. Norstedts Juridik AB. Göteborg. 2001. Cit Leijonhufvud, Wennberg.

Strahl, Ivar. Allmän straffrätt i vad angår brotten. Lund. 1976.

Westerlund, Gösta. Polisens vapenanvändning. Bruuns bokförlag. Göteborg. 2003. Cit Westerlund, Polisens vapenanvändning.

Westerlund, Gösta. Stencilsamling m m i straffrätt. Göteborg. 2002. Cit Westerlund, Stencilsamling.

Wennberg, Suzanne. Introduktion till straffrätten. 6:e upplagan. Norstedts Juridik AB. Stockholm. 2001.